

E. H. HAECKEL, (1834-1919).

Ὁ Ἑρνέστος Ἑρρίκος Haeckel τοῦ ὁποίου ὁ θάνατος, καθὼς μᾶς τὸ μῆνυσε ὁ τηλεγράφος, ἐπῆλθε στὶς 9 τοῦ Αὐγούστου, γεννήθηκε στὸ Πότσδαμ στὰ 1836. Σπούδασε ἱατρικὴ στὸ Βυρτσβούργο, στὴ Βιέννα καὶ στὸ Βερολίνο. Στὴν τελευταία αὐτὴ πόλιν ἔδωσε σχέσεις στενὲς μὲ τὸ Johannes Müller. Τὸ παράδειγμα τοῦ μεγάλου φυσιολόγου κ' ἡ διδασκαλία του δὲν ἄρρησαν νὰ ἐμπνεύσουν στὸ Haeckel τὴν ἀγάπην τῆς φυσιολογίας. Τωόντι, ἀφοῦ γιὰ λίγο μόνον καιρὸ ἔκαμε τὸν ἱατρό, ὁ Haeckel παρῆλθε τὸ ἐπάγγελμα κ' ἐπιδόθηκε ἀποκλειστικὰ στὴ φυσιολογία. Ἀρχισε ἔρευνες καὶ πειράματα. Γιὰ ν' αὐξήσῃ τὸ θησαυρὸ τῶν παρατηρήσεών του βγῆκε σὲ ταξίδια. Γύρισε καταρχὰς τὶς ἀκτὲς τῆς Εὐρώπης. Ἀργότερα τράβηξε στὴ Μ. Ἀσίαν, ὡς τὴν Κεϋλάνην. Ἐν ταυτῷ δημοσίευε καὶ σειρὰ μελέτες ἀπάνω στὰ σπογοειδή, τ' ἀκτινοθάλαμα, τὶς μέδουσες, τὰ σιφονοφόρα. Ἡ ἐπιστημονικὴ αὐτὴ δραστηριότης, γεμάτη πρωτοτυπία κ' ὀξυδερけία, γλήγορα τράβηξε τὴν προσοχὴ τοῦ ἐπιστημονικοῦ κόσμου ἐπάνω στὸ νέο φυσιολόγο. Μόλις τριανταενὸς χρόνῳ κ' ἀνέβαινε στὴν ἔδραν τῆς ζωολογίας τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Γένας. Ἀπὸ τὴν ἔδραν αὐτὴ γιὰ χρόνια ὁ Haeckel δίδασκε καὶ μόρφωσε φυσιολόγους, ὥσπου παίρνοντάς τον τὰ γεράματα, παραχώρησε τὴ θέσιν του, στὰ 1909, στὸν ἀγαπητένον του μαθητὴ τὸν Plate.

Ἐν τοῖτοις ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς ἀκαδημαϊκῆς του σταδιοδρομίας ὁ Haeckel ἔπαυσε νὰ περιορίζεται στὴν ἄδολη φυσιολογία, καὶ ἄρχισε νὰ μπαίνει, βγαίνοντας ἀπὸ τὸ φυσιολογικὸ ἔδαφος, σὲ ἄλλο, ξένο, στὴ φιλοσοφίαν. Ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴ οἱ σχέσεις τῆς φιλοσοφίας μὲ τὴν φυσιολογίαν ἦταν κάθε ἄλλο παρὰ στενές. Οἱ λίγοι ποὺ ἀπὸ τότε ἔχοντας ἀφετηρία τους τὴν φυσιολογίαν, εἰσχωροῦσαν συστηματικὰ κ' ἐπίμονα στὴ φιλοσοφίαν, ἔκαμαν ἐντὺπῳσι ἀσεβῶν τζαμπάσηδων ποὺ ἀρέσκονταν σὲ πῆδους ἄσεμνους καὶ παραφύσει. Πῶς λοιπὸν κατάντησε κατοπινώτερα νὰ φαίνεται μιὰ τέτοια μετὰβασις σὰ νὰ τὴν ἐπιβάλλῃ αὐτὴ ἡ φύσις τῶν πραγμάτων; Γιὰ νὰ καταλάβωμε πῶς αὐτὴ ἡ ἀλλαγὴ ἀποτικτῆς στὴν ἰδεολογίαν μας συντελέσθηκε, καὶ πῶς εἶνε γιὰ τοὺς πρωτεργάτας τῆς τίτλος τιμῆς, ἀνάγκη νὰ ἐπισκοπήσωμε, ἔστω κ' ἐπιπόλαια καὶ βιαστικά, ἕνα ἀπὸ τὰ φιλοσοφικὰ ρεύματα ποὺ διαπέρασαν ἀπὸ ἄκρην ὡς ἄκρην τὸ 19^{ον} αἰῶνα.

Ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 18^{ου} οἱ ἐπιστῆμες εἶχαν ἤδη μπεῖ στὴ φάσιν τῶν ἀλλεπάλληλων προόδων. Κι' ὅσο προοδεύαν οἱ ἐπιστῆμες, τόσο κ' οἱ φιλοσοφικὲς ἐνστάσεις, πρόβαλλαν μόνες τους στὶς ὁποῖες ὁ ὕλισμός, μιὰ κ' ὁ πνευματισμός, κ' ὁ δυϊσμός ἀκόμα, ποὺ παραδέχεται καὶ πνεῦμα κ' ὕλη, δὲν ἀπαντοῦσαν παρὰ μὲ κατὰδὴλην ἀνεπάρκεια. Καὶ τότε ἔγινε ἡ ἀνάγκη αἰσθητῆ μιᾶς φιλοσοφίας ποὺ νὰ ἔχῃ κέντρο τῆς μιὰ καὶ μόνῃ ἔννοια. Μιὰ μόνῃ ἀλλ' ἀπόλυτῃ. Μιὰ μόνῃ ποὺ νὰ περιέχῃ τὸ πᾶν. Ὡστε τὸ πᾶν σ' αὐτὴ ν' ἀνάγεται. Ὡστε ὕλη καὶ πνεῦμα βγαίνοντας ἀπ' αὐτὴ, νὰ παύῃ ἡ ἀντίθεσίς τους. Μιὰ τέτοια φιλοσοφία μονιστικὴ, δὲν παρουσιάζει τίποτε καινοῦργιο. Στὴν ἐπὶνότησ τῆς εἶχαν ἤδη φθάσει οἱ Ἑλεᾶτες. Κι' ἀργότερα ὁ Giordano Bruno. Τοῦ Spinoza ὁ μεγαλειώδης πανθεϊσμός δὲν εἶνε παρὰ μονισμός. Ὅπωςδὴποτε, στὸ ἔμπα τοῦ 19^{ου} αἰῶνος καὶ παραπέρα στοχαστικὲς συνειδήσεις αἰσθάνονταν τὴν ἀνάγκην μιᾶς μονιστικῆς ἀντιλήψεως τοῦ κόσμου. Ἀλλὰ γιὰ τοὺς Ἑλεάτας, τὸ Bruno, τὸ Spinoza ἡ θεμελιώδης ἔννοια εἶνε τὸ Ὅν, τὸ ἀπόλυτον Ὅν, ἡ Οὐσία ὅπως λέγει ὁ Spinoza. Τὰ φαινόμενα, δὲν εἶνε παρὰ ἐκφάνσεις μερικῆς τῆς Οὐσίας, τῆς αὐθύπαρκτης, ποὺ αἰτία τῆς ἔχει τὸν ἑαυτὸ τῆς (causa sui) ποὺ οὐτε μέλλον, οὐτε παρελθὸν ἔχει, (αὐτὰ εἶνε αὐταπάτες) ἀλλὰ ὑπάρχει. Ὑπάρχει ἀκατάπαυστα, αἰώνια. Καὶ τίποτ' ἄλλο. Ἐνὰς τέτοιος μονισμός μπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ «μονισμός τοῦ εἶνε» γιὰ νὰ τὸν διακρίνωμε ἀπὸ ἕνα ἄλλο ποὺ τὸν ὀνόμασαν «μονισμό τοῦ συμβαίνει»: κ' ἐδῶ τὸ συμβαίνει πρέπει νὰ ἐννοηθῇ ἀπρόσωπο, ὅπως τὸ βρέχει, τὸ φέγγει, τὸ βροντᾷ. Ὁ μονισμός αὐτός μᾶς λέγει: ἕνα μόνον ξέρομε, πῶς συμβαίνει. Συμβαίνει αἰώνια, ἀδιάκοπα, συνεχῶς. Ὅλο καὶ συμβαίνει. Ἄν ἄλλο τίποτα ὑπάρχῃ δὲν τὸ ξέρομε. Ἐμεῖς δὲν μποροῦμε νὰ βασισθοῦμε παρὰ σ' ἐκεῖνο μόνον, ποῦ ξέρομε, πῶς ὑπάρχει μιὰ ἀέναη ροὴ συμβαίνοντα. Καὶ τίποτε ἄλλο.

Ἐφόσον μᾶς πληροφορεῖ πιστὰ ἡ ἱστορία, πατέρας αὐτοῦ τοῦ μονισμοῦ τῆς ἀένης ροῆς πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὁ Ἡράκλειτος ὁ φιλόσοφος τοῦ «πάντα ρεῖ.» Τῇ ροῇ τῶν συμβαινόντων ὅμως δὲν τὴν φανταζώταν ἄτακτη, ἀσυνάρτητη, ἀλλὰ κυβερνημένη ἀπὸ κάποιο νόμο κρυμμένο μέσα της (τὸ λόγο) κάποιο νόμο ρυθμιστὴ της ποὺ μέσ' ἀπὸ πασχίσματα κι' ἀγῶνας συνεχεῖς, τὴν πᾶσι ὅλο καὶ πρὸς ἀνώτερα. Σὲ μιὰ τέτοια ἀντίληψη διακρίνομε σὰν ἓνα πρῶτο σκίτσο ἀνελικτικῆς θεωρίας. Ἄλλωστε ὁ Hegel ποὺ θεμελίωσε τὸ σύστημά του ἐν ἅπ' τὰ πὺλ σφιχτοδεμένα τῆς φιλοσοφίας, στὴν ἀνέλιξι τῶν ἰδεῶν, στὸ γίγνεσθαί τους ὅπως λέγει, φρονοῦσε πῶς, στίς βασικὲς τοῦλάχιστον γραμμές, συμφωνεῖ μὲ τὸν Ἡράκλειτο. Καὶ δὲ στάθηκε ἀπλὴ σύμπτωσης ἂν ὁ ὁρατὸς μαθητὴς του, ὁ Lassalle ἀφιέρωσε στὸν ἐφεσιανὸ φιλόσοφο μιὰ δίτομη μελέτη.

Ἄλλὰ σ' ἐποχὴ ὅπου οἱ ἐπιστῆμες, ὅπως εἶπαμε, θριαμβεῦαν, (οἱ ἐπιστῆμες οἱ πειραματικῆς), δὲν ἦταν ἡ τοῦλάχιστον δὲν φαινόταν πιά δυνατόν μὲ μόνο θεωρητικὰ λογικεύματα νὰ ικανοποιηθῇ ἡ σκέψις. Τέτοιου εἶδους διανοητικὲς τάσεις ὅπως ἐκείνες ποὺ ὡς τότε χαρακτήριζαν τὴ φιλοσοφία, ἐμοιαζαν σὰ νὰ ἔχαναν πιά κάθε μέρα κι' ἀπὸ τὴν ἀξία τους. Τὴ φιλοσοφία ἔπαιναν ὁλοένα νὰ τὴ θεωροῦν σὰ βασίλισσα τῶν ἐπιστημῶν ποὺ ἐξηγεῖ τὸν κόσμον μὲ μόνο τὰ διανοητικὰ της οἰκοδομήματα, δίχως νὰ καταδέχεται νὰ γνωρίζῃ τὸ τι λέγουν οἱ εἰδικὲς ἐπιστῆμες. Ἐξεναντίας ἡ φιλοσοφία ἄρχισε νὰ φαίνεται σὰ μιὰ σύνθεσις σὰν ἓνα ὁλοκλήρωμα ὅλων τῶν μερικῶν ἐπιστημῶν. Ὡστε κάθε μέρα κι' ἐντατικώτερα ἐπιβάλλονταν ὁ ἐλεγχος τῆς πραγματικότητος κι' ἡ ἀνάγκη τῆς ἐπιβεβαιώσεως μὲ τὸ μέσον τοῦ πειραματισμοῦ. Ἄν λοιπὸν δὲν εἶνε ἀπλὴ ἐπινόησις, ἡ θεωρία κατὰ τὴν ὁποία τὸ σύμπαν δὲν εἶνε παρὰ μιὰ συνεχῆς ροὴ συμβαινόντα συγκαταστή, ἡ μελέτῃ τῆς φύσεως, ὅταν τὴν ἐξετάσωμε ἀπ' αὐτὴ τὴν ἄποψιν, πρέπει νὰ μᾶς παρουσιασθῇ σὰν ἀδιάκοπη διαπίστωσις τῆς θεωρίας «τοῦ συμβαίνει». Ἀλλὰ δεῖτε τι ἀξιοπεριεργὸ πρᾶγμα! Μισὸν αἰῶνα πρὶν, χωρὶς καμμιά φιλοσοφικὴ προκατάληψιν, καὶ μόνο ἀπὸ ἐπιθυμίαν νὰ βροῦν τὴν ἀλήθειαν, ὁ Kant κι' ἓνα χρόνον ἀργότερον ὁ Laplace, εἶχαν χαράξει ἤδη τὴν καμπύλην τῆς ἀνελιξεως τοῦ ἀζώντανου κόσμου, μιᾶς ἀνελιξεως ποὺ συντελεῖται μὲ τὴ μόνη δύναμιν νόμων μηχανικῶν καὶ χωρὶς καμμιά ἐπέμβασι ἀπ' ἔξω. Μιὰ σειρὰ συμβαινόντα συγκαταστή ὅπου τὸ καθένα τους ἔβγαινε ἀπὸ τὸ προηγούμενον καὶ τὸ ἐπόμενον ἔβγαζε, ἀρχίζε ἀπὸ τὴ φωτονεφέλη κι' ἔφθανε ὡς τὸ σύστημά μας τὸ ἡλιακό. Τὶ πιστικώτερη βᾶσανος, κι' ἐκ τῶν προτέρων, τοῦ μονισμοῦ τοῦ «συμβαίνει». Κι' ὕστερα σημειώστε κάτι τὸ ἄλλο σπουδαιότατον. Ἄν τὰ συμβαινόμενα συγκαταστήται ὅπως εἶπαμε, ὥστε τὸ ἓνα νὰ βγαίνει ἀπὸ τὸ ἄλλο, ἰδοὺ ποὺ μᾶς φανερόνεται χειροπιαστὴ ἡ σχέσις αἰτίου καὶ αἰτιατοῦ. Ἐνα βῆμα ἀκόμα κ' ἡ παγκόσμια αὐτὴ συσχέτισις τῶν συμβαινόντων μᾶς ὁδηγεῖ σὲ μιὰ ἀντίληψιν τῶν δυνάμεων ὅπου ἡ μιὰ μετατρέπεται στὴν ἄλλη κι' ἔτσι οἱ δυνάμεις δὲν καταστρέφονται. Ἀφοῦ ἡ κάθε δύναμις πηγάζει ἀπὸ τὴν προηγούμενη καὶ μετατρέπεται στὴν ἐπόμενη καταστροφὴ τους δὲ γίνεται. Βρίσκονται οἱ δυνάμεις σ' αἰῶνια ροή, ἀλλάζουν ὁλοένα, καὶ μιὰ παίρνουν αὐτὴ τὴν ὄψιν καὶ μιὰ τὴν ἄλλη. Ἀλλ' ἄραγε νὰ εἶνε ἀλήθεια ἓνα τέτοιο πρᾶγμα; Οἱ δυνάμεις μετριοῦνται, ἔχουν κοινὸ μέτρο. Ὑποβάλλονται σὲ ἀκριβέστατους ὑπολογισμούς. Ἀφότου ὁ Mayer (ἄλλος λατρός κι' αὐτός) ἀποκάλυψε τὸν κόσμον τὸ νόμον τοῦ ἀνώλεθρου τῆς ἐνεργείας ὁ νόμος αὐτός (ἂν καὶ μιὰ στιγμὴ κλωνίσθηκε φαινομενικὰ ἀπὸ τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ ραδίου) σὲ κάθε ἐξέλεγχῃ κι' ἐπιβεβαιώνεται. Οἱ ὑπολογισμοὶ μας οἱ σχετικοὶ μὲ δυνάμεις, οἱ θεωρητικώτεροι ὅπως καὶ οἱ πρακτικώτεροι, βασιζονται ἀπάνω στὸ νόμον τοῦ ἀνώλεθρου καὶ βγαίνουν πάντα σωστά. Κι' ἐφόσον τίποτα δὲν ἀνακαλύπτεται ποὺ νὰ τὸν ἀποδείξῃ τρωτό, ἀνάγκη νὰ τὸν θεωροῦμε ἄσειστα θεμελιωμένο.

Κι' ἔτσι ἀπὸ τίς δυὸ κολῶνες ὅπου ἐμελλε νὰ βασισθῇ ἡ σκέψις ἡ χαρακτηριστικὴ τοῦ 19ου αἰῶνος, ἡ μιὰ — ἡ ἀρχὴ τοῦ ἀνώλεθρου τῆς ἐνεργείας — στήθηκε μονοκόμματη καὶ τέλεια ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς, στὰ 1842. Ἡ ἄλλη — ἡ θεωρία τῆς ἀνελιξεως — ἀρχινημένη πολὺ πρὶν, ἔμενε ἀτελείωτη: τῆς ἔλειπε τὸ στυλοκέφαλον. Ἀδιάφορο κι' ἂν ὁ Lyell εἶχε καταδείξει, στὰ 1830, τὴν καρπερότητα τῆς ἀνελικτικῆς ἰδέας ἐφαρμοσμένης καὶ στὴ γεωλογία. Μὴ καὶ σ' αὐτὴ τὴν περίστασι δὲν ἦταν πάλι ὁ λόγος γι' ἀζώνταναν;

Ὁ Kant εἶχε σταματήσῃ ἐμπρὸς στὰ ὀργανωμένα ὄντα, δηλαδὴ στὰ ζωντανά, μὲ

τὴν ἐπίγνῳσι πὼς ἂν δὲ σταματοῦσε θὰ σκόνταυτε ἀπάνω σ' ἀνυπέρβλητη δυσκολία. Ὁ Kant δηλαδὴ ὅπως λέγει ὁ Jerusalem, πού ἐξηγεῖ ἀπὸ πού βγαίνει ὁ ἥλιος, μένει ἀναυδὸς ὅταν θέλει νὰ ἐξηγήσῃ ἀπὸ πού κατάγεται τὸ χορταράκι, τὸ μολυντήρι. Ἐξεναντίας, ἡ γενικὴ πεποίθησις ἦταν τότε πὼς ὅτι εἶναι ζωντανὸ ἀνήκει σὲ ἰδιαίτην κατηγορίαν συμβαίνοντα, καὶ ὡφείλεται σὲ ξεχωριστὴ δύναμι (θέλετε πεῖτε τὴν ψυχὴν, θέλετε πεῖτε τὴν βιτκήν δύναμι), σὲ δύναμι ὁλότελα διαφορετικὴ ἀπὸ τὶς φυσικὰς δυνάμεις καὶ χωρὶς κανένα κοινὸ μέτρο μὲ δαῦτες, σὲ δύναμι ἄγνωστη, πού τὴ διαισθάνομαστε μόνο, καὶ τὴ ξανοίγομε ἀπὸ μόνον τὰ δημιουργήματά της. Οἱ ὕλισται πού βεβαίοναν τὸ ἐναντίον, ἐξέφραζαν καὶ αὐτοὶ μιὰ πεποίθησι καὶ τίποτα παραπάνω. Μιὰ πεποίθησι βασισμένη, τότε ἀκόμα, σὲ γενικὰς καὶ ἀσαφεῖς ἀναλογίας μεταξὺ ζωντανὰ καὶ ἀζώντανά. Τὴν πρώτην πραγματικὴν χαλάστρα στὸ δόγμα τοῦ βιτισμοῦ τὴν ἄνοιξε ὁ Whöler στὰ 1828. Ὅλες οἱ σύνθετες οὐσίαι πού ἀποτελοῦν τὰ ζωντανά, καὶ ἐκεῖνες πού ἀπὸ τὰ ζωντανὰ παράγονται (οἱ ἐκκρίσεις τοὺς λ.χ.) θεωροῦνταν ἀποτελέσματα τῆς βιτκῆς δυνάμεως. Τὰ συστατικὰ τοὺς ἄς πάει νὰ εἶνε τὰ ἴδια μ' ἐκεῖνα τοῦ ἀζώντανου κόσμου. Ἡ δύναμις πού τὰ συνθέτει, ἴσα-ἴσια, καὶ τὰ κάμει ζωντανὰς οὐσίαις ἢ προϊόντα ζωντανῶν οὐσιῶν, αὐτὴ εἶνε ἡ βιτκή δύναμις. Ἀπόδειξις, πού μὴ ἔχοντας στὴ διάθεσί μας παρὰ φυσικὰς δυνάμεις καὶ μὴ γνωρίζοντας τίποτ' ἀπὸ τὴ βιτκήν, δὲν μπορούμε νὰ ἐπιτύχωμε παρὰ τὴ σύνθεσι ἀζώντανων οὐσιῶν. Νερὸ τεχνιτὸ κάνομε, ἀλλὰ ποῖος ἔκαμε ποτὲ τοῦ αἵματος; Καὶ νὰ πού τὸ 1828 ὁ Whöler παίρνει μιὰ χημικὰ ὥρισμένην, ἀζώνταναν οὐσίαν. Τὴν ζεσταίνει, καὶ χωρὶς τὴν ἐπέμβασι καμμιάς ἄλλης δυνάμεως, βγάξει μιὰ οὐσίαν πού εἶνε ἴδια καὶ ἀπαράλλακτη μὲ τὴν οὐσίαν. Ἡ οὐρία, ὅπως ξέρομε, εἶνε οὐσία πού τὴν ἐκκρίνουν τὰ νεφρὰ καὶ ἐπομένως κατὰ τὴ βιττικὴν θεωρίαν, μόνο χάρις στὴ λειτουργίαν ζωντανῶν νεφρῶν μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθῇ: Ἐν τούτοις νὰ πού γίνεται καὶ μὲ μόνον τὴ θερμότητα. Καὶ τότε τί ἀνάγκη νὰ ἐπινοήσωμε μιὰ ἰδιαίτην δύναμι βιτκή;

Βέβαια ὡς πρὸς τὴν θεωρίαν τοῦ μονισμοῦ τοῦ «συμβαίνει» ἰδιαίτερος, δηλαδὴ τῆς ἀένης ροῆς τῶν συμβαινόντων, αὐτὴ ἡ σύνθεσις (καὶ οἱ ἄλλες πού ἀκολούθησαν ἀργότερα) δὲν μπορούσε νὰ ἔχῃ ἄμεση σημασίαν. Ἐκτός πού γιὰ χρόνια στάθηκε μοναδικὴ στὸ εἶδος της, καὶ πού προσπάθησαν νὰ τῆς παραλλάξουν τὴν σημασίαν, ἡ σύνθεσις τῆς οὐσίας δυνάμεως, εἶνε ὁλήθεια, τὴν πεποίθησι πὼς ὅλα τὰ συμβαίνοντα, ζωντανὰ ἢ ἀζώντανά, κυβερνοῦνται ἀπὸ δυνάμεις τῆς ἴδιας φύσεως. Ἀλλὰ μὲ τὴν ἀένην ροὴν τῶν συμβαινόντων καὶ τὸ μετασχηματισμὸν τοὺς, δὲν εἶχε καμμίαν σχέσιν. Ἐξεναντίας ἐνῶ ἡ ἰδέαν τοῦ μετασχηματισμοῦ τῶν ἀνοργανωμένων ὄντων (δηλ. τῶν μὴ ζωντανῶν) ἀπαντοῖσε ὅλο καὶ λιγότερες ἀντιρρήσεις, στὴ βιολογίαν τὸ δόγμα τῆς μονιμότητος τῶν εἰδῶν ἡγεμόνευε ἀπολυταρχικὰ. Τὰ φυτὰ τὰ ζῶα εἶνε πολλῶν εἰδῶν. Πολλὰ ἀπ' αὐτὰ τὰ εἶδη μποροῦν νὰ χαθῶν. Καὶ τῶντὶν πολλὰ γάθησαν. Ἀλλὰ ὅσα ὑπάρχουν ὑπερῶς ἀνέκαθεν, ἀπὸ μῆς ἀρχῆς. Αὐτὴ ἦταν ἡ γενικὴ πεποίθησις. Βέβαια βρισκόνταν καὶ μερικοὶ πού πίστευαν τὸ ἐναντίον. Καμμία θεωρία δὲ γεννιέται ἀτόφως. Πάντα ξανοίγομαι πέρα, πίσω της, τὰ πρῶτα χαράγματά της. Ὁ Diderot λ.χ. ὁ Buffon δὲν παραδέχονταν τὴν μονιμότητα τῶν εἰδῶν. Ἀλλὰ ἡ ἰδέαν τοὺς αὐτὴ δὲν ἔβγαυε ἀπὸ τὴν κατηγορίαν τῶν ἀπλῶν νοολογημάτων καὶ τῶν ὁρίστων ὑποθέσεων. Πρῶτος ὁ Goethe ἔκαμε συγκεκριμένους καὶ ἀκριβεῖς προσπάθειες, ὅταν ἔγραψε γιὰ τὸν μετασχηματισμὸν τῶν φυτῶν καὶ ἐπινόησε μὲ ἀποδείξεις μορφολογικὰς, χειροπιαστὰς, τὴ σπονδυλικὴν θεωρίαν τοῦ κρανίου. Ἀλλὰ, παρὰ ὅσα εἶπαν, εἶνε πιθανὸν πὼς ἡ ἀνελικτικὴ ἀντίληψις ἔμεινε πάντα ξένῃ στὸν Goethe, καὶ πρῶτος πού ἀληθινὰ τὴν μεταβλητότητα τῶν εἰδῶν τὴ διατύπωσε φαρδιά, πλατυὰ καὶ ἐπιστημονικὰ, πού τὴν ἀνύψωσε σὲ περιοχὴν γενικῆς βιολογικῆς θεωρίας στάθηκε ὁ μεγαλοφυὴς καὶ παραγνωρισμένος Lamarck. Ἀλλὰ εἴτε γιὰ ὅπως ὅλοι οἱ πρόδρομοι, ὁ Lamarck μίλησε πρὶν τὴν ὥραν, εἴτε γιὰ τὰ ἐπιχειρήματά του (βασισμένα στὴν ἐπίδρασι τοῦ περιβάλλοντος) δὲν φάνηκαν ἐπαρκῆ, οἱ ἰδέαι του δὲν ἤρξαν καμμιά πέρασι. Μόνος πού σάν νὰ διαισθάνηκε τὸ μέλλον τῶν θεωριῶν αὐτῶν, στάθηκε ὁ Bonald. Σὰ χριστιανὸς πολέμιστής της πέννας, πού ἦταν τὴν χύπησε—τὴν ἐποχὴν πού κανεῖς δὲν τίς πρόσεχε, γιὰ τὴν ἔχει καὶ ἡ πνευματικὴ ἀδράνεια τὰ δικαίωματά της καὶ τὸ δόγμα τῆς μονιμότητος ἐξακολουθοῦσε νὰ ἡγεμονεῖ. Κι' ἦταν προορισμένο στὸ Darwin στὰ 1859 ὅστερ' ἀπὸ χρόνων παρατηρήσεις καὶ στοχασμούς, νὰ παρασύρῃ τὰ πνεύματα στὴν παραδοχὴ τῆς ἀνεξίσεως

τῆς ζωῆς. Τὴν ἰδια ἐποχὴ ὁ Herbert Spencer συλλάμβανε καὶ ἐκεῖνος τὴν ἰδέα τῆς βιολογικῆς ἀνεξίσεως, ἀλλὰ ὄχι πιά ὡς φυσιογράφος, ἀλλὰ ἀπὸ ἑποπῆς φιλοσοφικῆς. Καὶ τότε τὰ ζωντανὰ φανερώθηκαν στὰ συστήματα δυνάμεων ὁλοκληρωμένα καὶ κλειστά, πού ἀγωνίζονται αὐτό τους τὸ ὁλοκληρώμα νὰ τὸ συντηροῦν ὅλο καὶ τελειότερα, προσαρμόζοντάς το ὅλο καὶ τελειότερα στὸ περιβάλλον τους, χάρις στὴν ἐπιζῆσι τῶν ἱκανωτέρων, χάρις στὴ φυσικὴ ἐπιλογὴ, στὴν κληρονομικότητα, στὸ διαφορισμὸν, δηλ. στὴ μετάβασιν ἀπὸ τὴν ὁμοιογένεια στὴν ἑτερογένεια, ὁπότε οἱ ὄργανισμοὶ μετασχηματίζονται (ἀνελίσσονται) καὶ ἀπ' τοὺς ἀπλούστερους βγαίνουν περιπλοκώτεροι, πιὸ εἰδικευμένοι, καταλλήλότεροι ἐπομένως νὰ συγχορδισθοῦν μὲ τὸ περιβάλλον τους, καὶ μὲ περισσότερες πιθανότητες νὰ ἐπιζήσουν καὶ νὰ πολλαπλασιασθοῦν.

Κι' ἔτσι ἡ σειρά τῶν λεγόμενων ζωντανῶν συμβαινόντων πού ὡς τότε ἔμοιαζε ἀκίνητη, ἀμετάβλητη, καθορισμένη μιὰ γιὰ πάντα, ἐνῶ γύρω τῆς ὁ ἀζώντανος κόσμος ὅλο καὶ κυλᾷ καὶ ρεεῖ καὶ ἀλλάζει, νὰ πού καὶ αὐτὴ ἀλλάζει καὶ ἀνελίσσεται. Ἀνελίσσεται, καὶ μὲ τὴν ἀνέλιξιν τῆς οἱ ὄργανισμοὶ ὅλο καὶ καλλίτερα συντηροῦνται, οἱ ἴδιοι καὶ τὸ εἶδος τους. Ἀλλὰ καὶ ἡ ψυχὴ πρὸς ἄλλο τίποτα δὲν τείνει: καὶ ἐκείνη τείνει στὴν ὅλο καὶ καλλίτερη συντήρησι τοῦ αὐτόμου καὶ τοῦ εἶδους, καὶ μάλιστα βάζοντας σὲ χρῆσιν ἀκόμα καὶ τὸ ἴδιο μέσον, δηλ. τὴν ὅλο καὶ εὐστοχώτερη προσαρμογὴ στὸ περιβάλλον. Ἄρα αὐτὸ πού ὀνομάζομε ψυχὴ δὲ διαφέρει ἀπὸ τίς ἄλλες δυνάμεις πού κυβερνοῦν τοὺς ὄργανισμούς. Αὐτὸ μᾶς φαίνεται χειροπιαστότερο ὅταν τὸ θεωροῦμε ἀπὸ τὴ φυσικολογικὴ τοῦ ἁποπῆ. Τὰ ψυχικὰ συμβαίνοντα βρίσκονται σὲ ἀδιάρηκτη συνάρτησι μὲ τὸν ἐγκέφαλο, καὶ ὁ ἐγκέφαλος ἀνελίσσεται διὰ μέσου τῶν εἰδῶν, ἄρα καὶ ἡ ψυχὴ ἀνελίσσεται ἀπὸ εἶδος σὲ εἶδος κατορθώνοντας ὅλο καὶ καλλίτερα τὴν προσαρμογὴ στὸ περιβάλλον.

Φθάνοντας σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο φάνηκε ἐπιτέλους πὼς τίποτα πιά δὲν ἐρχόταν νὰ σταματήσῃ τὴ μονιστικὴ ἁποπῆ τοῦ σύμπαντος. Ἀπὸ παντοῦ τὰ ἐμπόδια πού σηκόνονταν ἐμπρὸς τῆς καὶ τῆς περιορίζαν τὴ ματιὰ, εἶχαν πιά βγεῖ ἓνα, ἓνα, ἀπὸ τὴ μέση. Τῶντι πιά δὲν ἔμενε ἔξω ἀπὸ τὴν ἀπέραντη καὶ ρεοῦμένη συσχέτισιν τῶν συμβαινόντων: μέσα τῆς ὑπερνε ὅλα. Τ' ἀζώντανα ἀνελίσσονται. Ἀνελίσσονται καὶ τὰ ζωντανά. Ὑστερα, οἱ συνθέσεις, πού πρῶτη τους στάθηκε ἡ σύνθεσις τῆς οὐσίας, μᾶς δείχνουν πὼς δὲν ὑπάρχει καμμιά διαφορὰ ἀπὸ τίς δυνάμεις πού κυβερνοῦν τ' ἀζώντανα καὶ ἐκεῖνες πού κυβερνοῦν τὰ ζωντανά. Ἡ ἐνέργεια ὑπάρχει καὶ μόν' ἡ ἐνέργεια πού μᾶς φανερώνεται στοὺς ἀμέρητους συνδυασμούς τῶν διαφορῶν ἐκφάνσεων τῆς οἱ ὅποιες μετατρέπονται ἢ μιὰ στὴν ἄλλη. Τὸ ζήτημα τοῦ μονισμοῦ εἶχε πιά ὀρμάσει. Κι' ὄχι ἐνὸς μονισμοῦ θεωρητικοῦ, νοολογημένου, σὰν ἐκείνον τοῦ Schelling ἢ τοῦ Hegel, μὰ ἐνὸς μονισμοῦ πού ν' ἀνταποκρίνεται στὴ νέα ἀντίληψιν τοῦ τι πρέπει νὰ εἶνε ἡ φιλοσοφία: ἡ σύνθεσις, ὅπως εἶπαμε, ὅλων τῶν μερικῶν ἐπιστημῶν, δίχως ἀντιφάσεις πρὸς καμμιά τους. Μιὰ τέτοια σύνθεσις, τὴν ἐπιχείρησε ὁ Avenarius. Μυαλὸ δυνατό καὶ ἀλαργινόβλεπτο, ὁ Avenarius οἰκοδόμησε σύστημα ἀκριβὲς καὶ συνεπέστατο, πού ὅμως παρ' ὅλη τὴ σπουδαιότητά του δὲν ἀπόκτησε πολλοὺς ὁπαδοὺς ἔξω ἀπὸ γερμανοὺς φυσιοδίφας. Σ' αὐτὸ συντέλεσε πολὺ ὁ στριφογυρισμένος τρόπος τῆς σκέψεως τοῦ Avenarius πού τὸν βάισε, χωρὶς πραγματικὴν ἀνάγκη, νὰ δημιουργήσῃ ὁρους καινούργιους. Οἱ ὅροι αὗτοι εἶνε κακόζηλοι, στραβοδιβόλοι καὶ σκοτεινοί. Ἀδιάφορο καὶ ἄν τοὺς παίξει ὁ Avenarius σὰν ἀμάδες, οἱ μελετηταὶ τῶν αἰσθάνονται γλήγορα ἀποθαρρυνμένοι. Χάρις ὅμως στὶς διανυεῖς ἐρμηνεῖτες μερικῶν ὁπαδῶν του, προπάντων τοῦ Petzold, οἱ ἰδέες τοῦ Avenarius ἤρσαν καταπινώτερα μεγαλειότερη διάδοσι. Ἐξεναντίας ὁ Mach παρουσιάσθηκε σὰν ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ ἐπαγωγὰ φιλοσοφικὰ πνεύματα τοῦ 19ου αἰῶνος. Οἱ στοχασμοὶ του μελετήθηκαν ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς μὲ μεγάλη συμπάθεια, βρέθηκαν γόνιμοι καὶ ἐκτιμῶνται ὁλοένα καὶ περισσότερο. Ἡ τελευταία σημαντικὴ μονιστικὴ προσπάθεια ἔγινε ἐδῶ καὶ καμμιά εἰκοσπενταετία χρόνια ἀπὸ τὸν Ostwald. Ἡ φιλοσοφία του δὲν παραδέχεται παρὰ τὴν ἐνέργεια μὲ τίς ἀνάεες μετατροπὲς τῆς καὶ τίς μύριες ὁσες ἐκφάνσεις τῆς ἀκόμα καὶ στὰ λεπτότερα καὶ περιπλοκώτερα προϊόντα τοῦ ἀνθρώπινου πολιτισμοῦ.

Ἀλλὰ σὲ ὅλη αὐτὴ τὴν διπλὴ κίνησιν, τὴν ἐπιστημονικὴ καὶ φιλοσοφικὴ, ποῖος στάθηκε ὁ ρόλος τοῦ Haeckel; Στάθηκε διπλός: καὶ ἐπιστημονικὸς καὶ φιλοσοφικός. Γιὰ νὰ

ἐκτιμήσωμε τὸν πρῶτο, πρέπει νὰ μᾶς μεταφέρῃ ἡ σκέψις στὴν προδαρβινικὴ περίοδο τῆς φυσιογραφίας, πρᾶγμα δύσκολο ἀρκετά: εἶναι σὰν νὰ πῆς ἐνὸς νέου, σύγχρονου ἱατροῦ νὰ σκεφθῇ μὲ προπαστοριανὰ μυαλά. Ὅταν κανεὶς εἴξησε, μεγάλωσε, ἀναπτύχθηκε μὲ τὴν ιδέα τῆς ἀνελιξέως τῶν ζωντανῶν, πῶς νὰ φαντασθῇ, ἀκόμα κι' ἂν δὲν τὴν παραδέχεται, τὴν ἐντύπωσι ἔκαμε σὰν πρωτοβγῆκε; Ἄς ἀκούσωμε καλλίτερα τοὺς φυσιογράφους ποὺ σπούδαζαν τότε καὶ ποὺ δὲν ἄρρησαν ν' ἀσπασθοῦν τὶς νέες θεωρίαι. Ἡ ἀλήθεια εἶνε ποῦ, στὴν ἀρχή, τὸ πρῶτο μεγάλο καὶ ρηξικέλευστο ἔργο τοῦ Darwin, ἡ Καταγωγὴ τῶν εἰδῶν (1859) ἂν καὶ σημείωσε ἐκδοτικὴ ἐπιτυχία ἀπὸ τὶς σπάνιες — ἡ πρώτη ἔκδοσις ἐξαντλήθηκε σὲ μιὰ μέρα — ἐν τούτοις, μποροῦμε νὰ ποῦμε, πὼς στὶς ἀρχὰς ἐπηρέασε λίγο τὴν ἐπιστημονικὴ σκέψιν. Ἡ φυσιογραφία ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴ, ἂν βγάλωμε τὶς ἐξαιρέσεις, ἐπιδόματε σχολοὺς ταξινομηκοὺς προπάντων καὶ περιγραφικοὺς. Τὰ μεγάλα βιολογικὰ προβλήματα ἔλειπαν ἀπὸ τὴν ἡμερήσια τῆς διάταξιν. Οἱ λίγοι ποὺ τὰ δούλευαν, ἔδω κι' ἐκεῖ, ἔκαμαν ἐντύπωσι διαπρεπῶν ἐπιστημόνων, ἀλλὰ ἰδιορρούθων καὶ ἀξιολομήτων ὄχι καὶ πολὺ.

Ἄν πῆς πιά γιὰ τὰ φιλοσοφικὰ ζητήματα, τὸ κοινὸ, ἔτσι σκέπτονταν οἱ περσότεροι, εἶνε δυνατό νὰ ἔχουν οἱ ὑψηλότερες, λεπτεπιλεπτότερες ἔννοιαι ποὺ μπορεῖ νὰ συλλάβῃ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς, σὰν λ.χ. ἡ οὐσία τῆς ψυχῆς μας, ἡ τύχη τῆς, ἡ ἀποστολὴ τῆς, τὰ καθήκοντά τῆς, ἡ σχέσις τῆς πρὸς τὸ ἄπειρο, τὶ κοινὸ εἶνε δυνατό νὰ ἔχουν μὲ ρίζες μὲ κυττῆριδονα, μὲ δόντια καὶ οὐρὰς καὶ τζιγέραια; Πὼς θὰ βρισκόταν κανεὶς νὰ φαντασθῇ κἂν τίποτε τέτοιο, αὐτὸ καὶ μόνο φαινόταν σὰν παλαβομάρα ποῦ σχεδὸν συνόρευε μὲ τὸ ἔγκλημα. Ἐκτοτε τί ἀλλαγὴ! Τὶ ἐποχικὴ ἀλλαγὴ ἀποπτικῆς καθὼς εἴπαμε, στὴ φιλοσοφικὴ μας νοοτροπία! Ἐκεῖνο ποῦ μετέπειτα φάνηκε ἀκατανόητο εἶνε πὼς μπορεῖ κανεὶς νὰ πλησιάσῃ τὰ φιλοσοφικὰ προβλήματα χωρὶς βιολογικὴ προπαιδεία. Σ' αὐτὴ τὴν ἐκδιαμέτρου μετατροπῇ, ὅπως λίγοι συντέλεσε ὁ Haeckel. Ἀπὸ τοὺς πρῶτους βρέθηκε ἀμέσως ἑτοιμος ν' ἀρπάξῃ ἡ ματιὰ του ὅλη τὴ σπουδαιότητα τοῦ δαρβινικοῦ πρωτόφαντου ἔργου. Ἀπὸ τοὺς πρῶτους καὶ τοὺς ἐνθουσιωδέστερους, ἀκούρατος κνηνητῆς λύσεων στὰ μεγάλα προβλήματα, δούλεψε μὲ τὰ ἔργα του καὶ τὴ διδασκαλίαν του, γιὰ τὴ θεμέλιωσι, τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴ διάδοσιν τῶν νέων θεωριῶν ὄχι μόνον στοὺς φυσιογράφους, ἀλλὰ καὶ στὸν παρὰπέρα, στὸν διανοούμενον κόσμον. Πρῶτος ὁ Haeckel σκέφθηκε πὼς ἀφοῦ ἡ καταγωγὴ τῶν εἰδῶν ἐξηγεῖται φυσικά, δίχως ἐπέμβασιν ὑπερφυσικῶν δυνάμεων, ἀπὸ βαθμιαίους μετασχηματισμοὺς κληρονομημένους, τότε πρέπει νὰ εἶνε δυνατό παλινδρομώντας, νὰ ξαναβροῦμε ὅλη τὴ σειρά τῶν μετασχηματισμῶν αὐτῶν ὁπότε μιὰ τέτοια προσπάθεια ἂν ἐπετύγχανε, θὰ ἦταν σὰν βάσανος τῆς θεωρίας. Τὸ πρῶτο βιβλίον τοῦ Darwin βγῆκε στὰ 1859. Στὰ 1866 ὁ Haeckel ἦταν ἤδη σὲ θέσιν νὰ δημοσιεύσῃ τὴ Γενικὴ μορφολογίαν τῶν Ὄργανισμῶν ὅπου προσπαθοῦσε νὰ λύσῃ αὐτὸ τὸ πρόβλημα. Ἐκεῖ μέσα γιὰ νὰ βρῇ τὴν ἱστορίαν τῆς καταγωγῆς τῶν εἰδῶν — γιὰ νὰ γνωρίσῃ τὴ γενεολογίαν τους — ἐξετάζῃ ἀφενὸς τὰ ἔμβρυα, κατὰ διάφορα εἶδη ἀφετέρου. Τὰ ἔχνη τῶν μεταβάσεων ἀπὸ ἓνα εἶδος σὲ ἄλλο τὰ γυρεύει καὶ συχνότατα τὰ βρίσκει, ἀπολιθωμένα κι' ὀρυκτά, σὲ ἀπομινέραια ζώων ποὺ ἀνήκουν σὲ εἶδη χαμένα ἀπὸ αἰῶνας, ἐξαφανισμένα πιά, μὰ ποὺ γεφυροῦν ἀποστάσεις χασματικὰς μεταξὺ εἰδῶν ποὺ ζοῦν ἀκόμα. Στὰ σημεῖα ποὺ ἡ παλαιοντολογία τὸν ἀφίνει ἀπληροφόρητο, ὁ Haeckel προστρέχει στὴ συγκριτικὴ ἀνατομία, ποὺ ξανοίγει ἐπίσης κρυμμένες σχέσεις συνδετικὰς τῶν εἰδῶν, καὶ προπάντων στὴν ἐμβρυολογίαν δηλαδὴ στὴν ἱστορίαν τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἐμβρυοῦ. Ἀλλὰ πὼς αὐτὸ; πὼς μπορεῖ νὰ μᾶς διαφωτίσῃ σ' ἓνα τέτοιο ζήτημα ἡ ἐμβρυολογία; Μπορεῖ χάρις στὸ βιογενετικὸ λεγόμενον νόμον ὅπως τὸν διευτύπως ἴσια, ἴσια ὁ Haeckel. Ὁ νόμος αὐτὸς λέγει πὼς ἓνα ὀρισμένο ἔμβρυον ὥς ποῦ νὰ συμπληρώσῃ τὴν ἀνάπτυξιν του, περνᾷ, βραχυγραφικά, ἀπὸ ὅλες τὶς φάσεις ποὺ πέρασε τὸ εἶδος στὸ ὅλοιο ἀνέκει τὸ ἔμβρυον, πρὶν φθάσῃ στὴ σημερινὴν του μορφή. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ, δηλαδὴ τῆς γενεολογίας του, ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἐμβρυοῦ (ἡ ὄντογένεια) εἶνε σὰν νὰ ποῦμε περιληπτικὴ ἔκδοσις τῆς ἀνελιξέως τῶν εἰδῶν (τῆς φυλογενείας). Μὲ ἄλλα λόγια θέλει, νὰ δῆς ἀπὸ τί προγενέστερα εἶδη πέρασε ἓνα ὀρισμένο εἶδος γιὰ ν' ἀνελιχθῇ στὴ σημερινήν του μορφή; μελέτησε τὸ ἔμβρυον τοῦ πὼς ἀναπτύσσεται. Κάθε στάδιον τῆς ἀναπτύξεώς του θὰ σοῦ φανερώσῃ τὴν σχέσιν τοῦ πρὸς ἄλλο εἶδος, ἀπὸ τὸ ὅλοιο κατανάγκην τὸ εἶδος στὸ ὅποιο ἀνήκει τὸ ἔμβρυον ποῦ

μελετᾶς, πέρασε πρὶν φθάσει τὴ σημερινή του μορφή. Τὴν ἀκρίβεια τοῦ βιογενετικοῦ τοῦ νόμου ὁ Haeckel τὴν ξοναεξετάζει λεπτομερέστερα σὲ κατοπινώτερό του ἔργο μὲ τὸν τίτλο «Συστηματικὴ φυλογένεια» (1894) τοῦ ὁποῖου δημοσίευσεν κι' ἐκλαϊκευτικὰ ἀποσπάσματα.

Ἦταν μοιραῖο τὸ ζήτημα τῆς καταγωγῆς τῶν εἰδῶν νὰ βγάλῃ στὴ μέση ἄλλο ζήτημα: τὸ ζήτημα τῶν ζητημάτων: τὴν καταγωγή τοῦ ἀνθρώπου. Πῶς στὴν ταξινόμησιν τῶν ζώων, ὁ ἄνθρωπος ποῦ παρουσιάζει ὅλα τὰ ἐξωτερικὰ χαρακτηριστικὰ τῶν θηλαστικῶν πρέπει νὰ καταταχθῇ, ὅταν τὸν μελετᾶ κανεὶς ἀπὸ τὴ ζωικὴ του ἀποψι, ἐμπρὸς ἀπὸ τοὺς πρωτοπιθήκους αὐτὸ εἶχε ἤδη διατυπωθῇ ἀπὸ τὸ Λινναῖο στὰ 1735. Μὲ τὴ διαπίστωσιν ὅμως αὐτὴ δίδονταν στὴ σειρά τῶν ζώων ἀπλῶς μιὰ θέσις — ἡ πρώτη — στὸν ἄνθρωπον. Ὡς πρὸς τὴν καταγωγή του, ἡ θέσις αὐτὴ δὲν προϋπόθετε τίποτα καὶ μπορούσε νὰ τὴν ἐρμηνεύσῃ κανεὶς ὅπως ἤθελε καὶ συμβιβάζοντας ἀκόμα τ' ἀσυμβίβαστα. — Τὴν καταγωγή τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν πίθηκον τὴν συμπέρανε ἐπιστημονικὰ καὶ τὴν ἀνακύρηξε ὀρθὰ κοφτὰ ὁ Lamarck στὰ 1809. Ἀλλὰ ὅπως εἶδαμε, ὁ μεγάλος αὐτὸς πρόδρομος μίλησε πρὶν τὴν ὥρα καὶ τόσο λίγο τὸν πῆραν ὑπόψει ποῦ οὔτε κἀν προκαλέσαν οἱ ιδέες του τὴν ἀγανάκτησιν ποῦ ἐμελλε νὰ προκαλέσουν, ξαναιπωμένους ἀπὸ ἄλλους, ἀργότερα, σὲ καταλλήλοτερη ἐποχὴ. Τῶντι ὕστερα ἀπὸ μισὸν αἰῶνα, ἀφοῦ προετοιμάσθηκε τὸ ἔδαφος μὲ τὴν Καταγωγή τῶν Εἰδῶν, ὁ Huxley ὁ ἔνθερμος κι' αὐτὸς μαθητὴς τοῦ μεγάλου διδασκάλου, δημοσιεύοντας τὸ ἔργο του Ἡ θέσις τοῦ ἀνθρώπου στὴ φύσιν (1862) ἔδειχνε πῶς σύμφωνα μὲ τὴς δαρβινικὰς θεωρίας, δὲν μπορούμε νὰ μὴν ἀναγνωρίσωμε πῶς ὁ ἄνθρωπος κατεβαίνει ἀπὸ πιθήκους. Τὸ ἴδιο ζήτημα, ἀπὸ τὴν αἰτιολογικὴν προπάντων ἀποψίν του, τὸ πραγματεύθηκε κι' ὁ Darwin στὰ 1871. Καὶ τέλος ὁ Haeckel τὸ ξανάπασε κι' αὐτὸς στὰ 1874 ὅπως πρὶν τὴν καταγωγή τῶν εἰδῶν, γυρεύοντας νὰ βρῇ μὲ τὸ μέσον τῆς ὀντογενείας καὶ τῆς φυλογενείας, ἀπὸ ποῖα σειρά προγόνους, πῆρ' ἀπὸ τὸν πιθήκάνθρωπον, ὁ ἄνθρωπος γονοκρατεῖται.

Ὡστερ' ἀπ' αὐτὰ ποῦ εἶπαμε εἶνε εὐκόλο νὰ φαντασθῇ κανεὶς τὸν ἀναστατωμὸ ποῦ ἐφῆραν, σὲ δεκαπέντε χρόνια μέσα, ἀπὸ τὰ 1859 ὡς τὰ 1874, ἡ διατύπωσις καὶ ἡ διάδοσις τῶν δαρβινικῶν θεωριῶν. Οἱ μέθοδοι, οἱ τάσεις, τῆς φυσιολογίας ἄλλαξαν ἐντελῶς κατεύθυνσι, κι' ὄχι μόνο στὸ θεωρητικὸ ἔδαφος ἀλλὰ καὶ στὸ πρακτικὸ ἀκόμα. Ἀπὸ τοὺς φυσιολογάρους κανέναν δὲν πόρεσε νὰ μείνῃ ἀνεπηρέαστος, καὶ κατ' ἀνάγκην, μὲ ἄλλα πιά μάτια ἐβλεπαν τὰ γνωστά τους φαινόμενα. Θέλοντας καὶ μὴ οἱ ἀντιλήψεις τοὺς εἶχαν ὑποστῇ ποιῆς ὀλίγο ποιῆς πολὺ μετατροπὲς ἀσυζήτητες. Ἀκόμα κι' οἱ ἐχθροὶ τοῦ δαρβινισμοῦ γιὰ νὰ τὸν πολεμήσουν χρειάστηκε νὰ συνειθίσουν στὸ χειρισμὸ τῶν νέων καὶ τελειοποιημένων του μεθόδων. Καὶ φυσικὰ οἱ ἐνστάσεις δὲν ἔλειψαν. Τὶς σπουδαιότερες ποῦ μὲ τὸν καιρὸ ἀντιτάχθηκαν τῆς ἀνελικτικῆς θεωρίας ἰδοὺ πῶς τὶς συγκεφαλαιώνει ὁ Plate ὁ μαθητὴς καὶ διάδοχος τοῦ Haeckel, σ' ἓνα νέο του ἔργο (Ἡ ἀρχὴ τῆς Ἐπιλογῆς, ἐγχειρίδιο δαρβινισμοῦ, 1908) ὅπου καὶ τὶς ἀνασκευάζει ἐνταυτῷ μὲ τὰ νεώτερα δαρβινιστικὰ ἐπιχειρήματα: εἶνε ποῦ δὲν μπορούν μικρομετατροπὲς στοὺς ὀργανισμοὺς νὰ ἐπιφέρουν ἐπιλογή, εἶνε πῶς ἡ θεωρία τῆς ἀνελίξεως δὲν ἐξηγεῖ μὲ τὴν τρόπο ἀναπτύσσονται ιδιότητες ποῦ, στὶς ἀρχὰς τοὺς, δὲν προσπορίζουν κανένα ὄφελος, πῶς δὲν ἐξηγεῖ ἐπίσης τὶς ἀλματικὰς κι' ἀπτόμετες ἀλλαγές, οὔτε μπορεῖ ν' ἀποκλείσῃ τὴν τύχην ἀπὸ τὴν ἐπιλογή. Ἰδιαίτερος ὡς πρὸς τὶς συμβολὰς τοῦ Haeckel στὸ δαρβινισμό δὲν ἤθραν λίγα νὰ ποῦν. Ἀλλ' αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ μᾶς ξαφνίσῃ οὔτε λιγοστεύει τὴν ὀλικὴν ἀξίαν τοῦ ἔργου τοῦ Haeckel. Ποῖο ἔργο βιολογικὸ μένει ἄθικτο, περνώντας ὁ καιρὸς, ἀπὸ τ' ἀποκτήματα ποῦ ἀναλαμβάνει ν' ἀναπαραστήσῃ; Καὶ μάλιστα σὲνα οἰκοδόμημα σὰν αὐτὸ τοῦ Haeckel ποῦ ἀναλαμβάνει ν' ἀναπαραστήσῃ ζωικὰς ἀνελίξεις ἐκατοντάδων χιλιάδων χρόνων, τὶ παράξενον ἂν κατόπι, τελειότερες εἰδικὰς μελέτες ἤθραν σὲ διάφορά του σημεῖα λάθη καὶ ἀνακρίβειες; Γιὰ τὴν ἐπεὶ νὰ ὁμολογηθῇ πῶς ἐκεῖ ποῦ στὰ συστήματά του παρουσιάζονταν κενὰ γιὰ τὰ ὁποῖα τὰ βοηθητικὰ του μέσα δὲν τοῦ ἔδιναν τὸν τρόπο νὰ τὰ συμπληρώσῃ, ὁ Haeckel βασίσθηκε σ' ἐξ ἐπαγωγῆς συμπεράσματα ποῦ στὴν πραγματικότητά τοὺς πίστευε ἀκράδαντα, ὅπως λέν γιὰ τὸν Balzac πῶς εἶχε καταντήσῃ νὰ νομίζῃ πῶς πολλὰ ἀπὸ τὰ πρόσωπα τῶν μυθιστορημάτων του ζοῦσαν πραγματικὰ καὶ μάλιστα ἔδινε κι' εἰδήσεις τοὺς. Ἀπὸ τὶς λογικευματικὰς αὐτὰς διαβεβαιώσεις ὅμως τοῦ Haeckel ἄλλες βγήκαν τῶντι σωστές, ἐνὼ ἄλλες πάλι ἀποδείχθηκαν λανθασ-

σμένες. Ἔτσι στὴ σειρά τῶν ζωντανῶν, ὡς πρώτη ἀρχὴ τοὺς ὁ Haeckel ἀπὸ συμπέρασμα σὲ συμπέρασμα ἔφθασε νὰ πεισθῇ πὼς στὰ βάθη τῶν ὠκεανῶν πρέπει καλὰ καὶ σῶνει νὰ βρισκονταν κάτι ὄντα ἀπύρηντα, δίχως περιοριστικὴ μεμβράνη, ἄμορφα σχεδόν, κι' ἐντούτοις ζωντανά. Τέτοια μάλιστα πεποϊήθησι εἶχε στὴν ὑπαρξί του πού τοὺς ἔδωσε κι' ὄνομα. Τὰ ὀνόμασε μονήρας, ἂν καὶ τὴν εἶχε πάθει μὲ τὸ «βαθύβιό» του πού βρέθηκε νὰ εἶνε τεχνη- τοῦργημα, ἴσως ἀπὸ σταγόνες οἰνόπνευμα πεσμένες στὸ θαλάσσιο νερό. Οἱ κατοπινὲς ὠκεα- νολογικὲς ἔρευνες δὲν ἔφεραν τίποτα στὸ φῶς πού νὰ προσδίνη ἕγνος κἂν ὁμοιοληθείας σὲ τέτοια ἀντίληψιν. Ἐξεναντίας ὅσο πᾶμε τόσο κι' ἡ ζωὴ — ἀκόμα κι' ἡ ἀπλοῦστερη — φαίνεται ἀδύνατη χωρὶς πυρῆνα. Κι' ὅμως ὁ Haeckel βρίσκει ὁργανισμοὺς συγγενικοὺς τῶν μονηρῶν — κάτι φύκια, τοὺς χρωοκόκκους — ὡς μέσα στὴν περίοδο τὴν ἀνθρωποζωϊκῇ, ὅπως ὀνομάζει τὴ δική μας. Γιατί, κατὰ τὸν Haeckel ἡ ἀνέλιξις τῶν ζωντανῶν βαστᾷ ἐδῶ καὶ κάπου ἓνα ἑκατομμύριο χρόνια τὰ ὅποια τὰ διαιρεῖ σὲ πέντε περιόδους, ὀρίζοντας μᾶ- λιστα τὴ διάρκειά τῆς καθεμιάς τοὺς μὲ ξαφνιστικὴ ἀκρίβεια. Τουλᾶχιστο τὴν ἀκρίβεια αὐτῇ, τὴ φαινομενικῇ, δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ τοῦ τὴν ἀμφισβητήσῃ παρὰ μ' ἐπιχειρήματα ἐξίσου ὑποθετικά. Ἐνῶ τὸ βιογενετικὸ του νόμο, (πού τὸν ὀνομάζουν καὶ νόμο τοῦ Fritz Müller) ὁ ἴδιος ὁ Haeckel ἀναγκάσθηκε ὕστερ' ἀπὸ ἐπικρίσεις διαφόρων βιολόγων (προπάντων τοῦ ἀντιδαρβινιστῆ Hertwig) νὰ τοῦ ἐπιφέρῃ περιορισμοὺς καὶ νὰ παραδεχθῇ πὼς παρουσιάζονται στὸ ἔμβρυο «καινογενετικὲς» διαπλάσεις.

Ὅπως κι' ἂν ἔξῃ ἐμπρὸς στίς ἐπιθέσεις αὐτές ὁ δαρβινισμὸς φυσικὰ δὲν βάσταξε στάσι παθητικῇ. Ἐξὸν πού νὰ ν' ἀποκρούσῃ συγκεκριμένα ἐπιχειρήματα εὗρισκε ἀντεπιχειρήματα, οἱ νέες προπάντων, οἱ γενικώτερες ἀπέφειε πού δημιουργοῦσε, ἐξασκοῦσαν τόση ἔλξι πού δὲν ἄργησε νὰ συμπαράσῃ τοὺς περισσότερους ὄχι μόνον ἀπὸ τοὺς φυσιογρά- φους μὰ κι' ἀπ' τοὺς σκέπτας ἐν γένει, ἂν καὶ μερικοὶ, διασημότετοι, ἔμεναν ἀσάλευτοι καταμεσῇ στὸ ὁλοένα κι' ὀρμητικώτερο ρεῦμα. Ὅσο γιὰ τὴν κοινὴ, νὰ ποῦμε, διανοούμενη γνώμη, σὰν ἀναπτύχθηκε ἡ ἐκλαϊκευτικὴ τοῦ δαρβινισμοῦ δράσις, δὲ δυσκολεύτηκε νὰ συμ- βιβασθῇ μὲ τὴν ιδέα τῆς ἀνελέξεως. Ἡ ιδέα αὐτὴ ἔγινε τετριμμένο ἐξηγητικὸ μέσον μὲ τίς, ὅπως πάντα ἀναπόφευκτες παρεννοήσεις κι' ὑπερβολές. Ἡ μόνη σοβαρὴ δυσκολία στάθηκε στὸ ζήτημα τῆς καταγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου τὸ ὅποιο σκόνταψε στίς ἀρχές σ' ἀντίστασι κρατερῇ. Καὶ τίποτ' ἄλλωστε πῶς φυσικό. Ἀκόμα κι' οἱ ὕλισται τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μπορεῖ νὰ πῇ κανεὶς πὼς ἡκαταγωγὴ ἀπὸ ζῶα ἂν καὶ τοὺς ἱκανοποιοῦσε ἰδεολογικά, ἐν τούτοις τὴν αἰσθάνθηκαν σὰν ἐξευτελισμό. Ἀπὸ ὕλη βέβαια εἶνε κι' ὁ ἄνθρωπος, ἔλεγαν, ἀλλὰ μπορεῖ κανεὶς νὰ φαντασθῇ πὼς εἶνε ἀπὸ πάντα πῶς φῖνα, ἢ καλλίτερα φτειασμένη. Κάτι τὸν ξεχω- ρίζει ὁποδὴποτε ἀπὸ τὰ ζῶα. Πόσο πῶς ἀσυμβίβαστη μὲ τὴν ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια δὲν ἐρχόταν ἡ καταγωγὴ αὐτὴ στοὺς πνευματιστάς. Μὲ ἀηδία, κι' ἀγανάκτησι γιατί παρ' ὅλη τὴν ἀπαισιόγητά της κινδύνευε νὰ γυρίσῃ τὰ μυαλὰ τοῦ κόσμου, ἀπόκρουαν ὅσοι, ὅπως ὁ Lamartine λέγει, αἰσθάνονταν τοὺς ἑαυτοὺς τῶν ἔπεσμένων θεοῦ πρὸ νοσταλγοῦν τὰ οὐράνια, τὴ θεωρίαν αὐτὴ πού τοὺς ἔδινε κοινὸς προγόνους μὲ τοὺς πηθίκους καὶ τοὺς συγγένους παραπέρα, μὲ ποιὸς ξέρει τί κτήνη ἀπεχθῇ! Σκώματα, γιουχαῖσμοί, βρυσὶς ἔβρεχαν ἀπὸ παντοῦ, ὅτ' ὅποια οἱ δαρβινισταὶ ἀπαντοῦσαν μὲ ἄλλη τόση καὶ περισσότερη βιαιότητα. Καὶ ὅμως, ὁ δαρβινισμὸς ἐρχόταν σὲ τόσο κατ'ἀλλήλη στιγμή καὶ μὲ τόσα ἰδεολο- γικά θέληγτρα πού ὅσο τὰ γνώριζε κανεὶς καὶ περισσότερο τὸν εἴλωναν, ὡς πού ἐπιτέλους δημιουργήθηκε ἡ ψυχολογικὴ ἐκείνη διάθεσις ὅπου καὶ οἱ σφοδρότεροι ἀντίπαλοι τὸν συνή- θισαν πᾶ καὶ τὸν συζητοῦσαν χωρὶς τὸ ξάφνισμα τοῦ σκανδάλου. Καὶ ἔτσι, γιὰ κάμποσα χρόνια, ὁ δαρβινισμὸς ἔπλευσε μὲ ὅλα τὰ πανιά ἔξω, στὰ σιγούρα πέλαγα τοῦ θριάμβου. Ἦταν τὰ χρόνια ὅπου πολλοὶ κληρικοὶ διαμαρτυρόμενοι Ἄγγλοι παραδέχτηκαν τὴν ἀνέλιξι κι' ὁ Ἰησοῦτης Wasmann πού ἦταν συνάμα καὶ φυσιογράφος, δὲν μπόρεσε νὰ κάμῃ ἀλ- λοῶς παρὰ νὰ παραδεχθῇ κι' αὐτὸς τὸ μετασχηματισμὸ τῶν ζωντανῶν. Φθάνοντας στὸν πύθγκο, φυσικά, σταματοῦσε. Ἐν τούτοις τὸ μετασχηματισμὸ τὸν παραδεχόταν ὡς τὸ ἀκρότατο σημεῖο πού τοῦ ἐπέτρεπε τὸ σχῆμα του. Ἐπίσης ὁ αἰσθηματίας Fogazzaro, ὁ λεπτὸς λογοτέχνης καὶ χριστιανὸς ἀκράδαντος, ἀναγνώριζε πὼς ἄλλη ἐξήγησις τοῦ σύμπαντος ἀπὸ τὴν ἀνελικτικὴν δὲν εἶνε δυνατὴ, καὶ μόνη του ἔννοια στάθηκε ν' ἀναζητήσῃ προαναγγέλματά της ὄχι μόνον στοὺς φωστήρας τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας σὰν τὸν Ἅγιο Αὐγουστῖνο, τὸν Ἅγιο Θωμᾶ, τὸν Ἀλμπέρτο τὸ Μέγα, μὰ καὶ στὸν Ἅγιο Πῦλο ἀκόμα (Πρὸς Ρωμ. η' 19—23)

κι' αὐτὴ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη (Γένεσ. Β' 25—27). Ἀνάλογη στάσι τήρησε κι' ὁ γάλλος ἀρχιεπίσκοπος Mignot. Καὶ τέλος, γιὰ ν' ἀναφέρωμε ἐν' ἀκόμα περιφανὲς παράδειγμα, ὁ πνευματιστὴς Brunetiere θέλοντας νὰ μελετήσῃ τὴ λυρική ποίηση στὴ Γαλλία μιὰ μέθοδο κατὰλληλὴ βρῖσκει, τὴν ἀνελικτική. Ἡ ἔρευνα υἱοθετεῖ παντοῦ τὴν ἀνελικτική μέθοδο, στίς πνευματικὲς ἐπιστῆμες ὅπως καὶ στίς φυσιοδιφικῆς. Καιρὸς θριάμβου ! Ἀλλὰ ἔχει καὶ γυρίσματα ὁ καιρὸς.

Εἶνε κάπου εἰκοσιπέντε χρόνια τώρα πού ὁ δαρβινισμὸς—ὑφίσταται ἐπιθέσεις ὅλο καὶ βαρύτερες. Καὶ ἐπιθέσεις ὅχι πιά βίαιες, ἀπελπισμένες, σάν κεντρισμένες ἀπὸ τὸ αἰσθημα τοῦ κινδύνου, ἀλλὰ — κι' αὐτὸ εἶνε χαρακτηριστικὸ τῆς σημερινῆς θέσεως τοῦ δαρβινισμοῦ καὶ τοῦ γυρίσματος τῶν καιρῶν — ἐπιθέσεις εἰρωνικῆς, ὅλο ραμφίσματα καὶ σαγιτιεῖς. Ἡ ἴδια ἐμπάθεια πού ἄναβε στὰ ἡρωϊκὰ χρόνια τοῦ δαρβινισμοῦ, ἀνάβει καὶ τώρα, μόνο πού ὁ τόνος τῆς ἔχει ἀλλάξει καὶ πού τ' ἀποτελέσματα τῆς εἶνε ἀντίθετα. Ἡ ἐμπάθεια αὐτὴ ἡ καινοδύναμις, εὐκολοξενηταὶ ὅπως καὶ ἡ πρώτη. Εἶνε πού πολλοὶ κορυφαῖοι τοῦ δαρβινισμοῦ, ἀπὸ τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ ἐξαίρεθῇ ὁ ἴδιος ὁ Darwin, στὴν ἐπὶ τοῦ θριάμβου του εἶχαν χάσει κάθε ἐπιστημονικὴ περὶνοια. Εἶνε ἀλήθεια πού ζοῦσαν σὲ χρόνια, κι' αὐτὸ κάπως τοὺς δικαιολογεῖ, πού οἱ διαπρεπέστεροι ἀντιπρόσωποι τῆς ἀνθρώπινης σκέψεως (λ.χ. ὁ Taine κι' ὁ Renan) περίμεναν ἀπὸ τὶς ἐπιστῆμες νὰ λύσουν μιὰ γιὰ πάντα τὰ μεγάλα αἰνίγματα πού βασανίζουν τὴν ἀνθρώπινη σκέψι. Πολλοὶ ὅμως δαρβινισταὶ — μέσ' ἀπ' τοὺς πρώτους κι' ὁ Haeckel — πού μὲ ἄμεπτη ἀλλὰ στενὴ λογικότητα ὥθοῦσαν ὡς τὶς ἐσχάτες τῆς συνέπειες τῆ θεωρίας, τρομάζοντας τὸν ἴδιο τὸν Darwin, φρονοῦσαν πὼς δὲν εἶχαν νὰ περιμένουν πῶς πολλὸ τέτοιο κατόρθωμα τὸν ἐπιστημῶν ἀφοῦ χάρις στὸ δαρβινισμό εἶχε πιά στὰ σπουδαιότερά του σημεῖα, συντελεσθῇ ὀριστικά. Ἀντὶ νὰ θεωροῦν τὶς ιδέες τοὺς σάν ὅλες τὶς ἄλλες τὶς εὐρητικῆς ὡς βοηθητικὸ μέσον τῆς ἔρευνας καὶ τῆς σκέψεως, στὸν ἀέναο ἀγῶνα τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὴν κατάκτησι τῆς ἀλήθειας, οἱ δαρβινισταὶ αὐτοὶ δὲν δίσταζαν νὰ τουμπανίζουν πὼς θεμελιώδη αἰνίγματα τοῦ σύμπαντος εἶχαν πιά λυθῇ καὶ πὼς ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶχε πιά παρὰ νὰ προσαρμοσθῇ στίς νέες διδασκαλίες. Μιᾶς τέτοιας νοοτροπίας ἡ συνέπειες σχετικὰ μὲ τὴ θρησκεία εἶνε πρόδηλες. Βέβαια, ἔλεγαν, τὸ θρησκευτικὸ αἶσθημα εἶνε γεγονός, ὅπως τὸ καλλιτεχνικὸ, τὸ ἠθικὸ. Εἶνε αἶσθημα πού συρροῦνται, μαζί μὲ ἄλλα αἰσθήματα, τὴν τύχῃ τῆς ἀνθρωπότητος. Ἀλλὰ ἰδοὺ πού μιᾶς κι' ἔχει ἐξακριβωθῇ ἡ καταγωγή τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ ἀνέλιξις τῶν ζωντανῶν, μὲ μόνο φυσικὰ αἷτια, δὲν ὑπάρχει πιά τόπος γιὰ ὑπερφυσικὰς ἐπεμβάσεις. Εἶχε φθάσει κατὰ τὴν ιδέα τοὺς ὁ καιρὸς ὅπου οἱ θρησκείες ἔπρεπε νὰ λείψουν ἀπὸ τὴ συνείδησι τουλάχιστον τῶν πολιτισμένων λαῶν. Κι' ἐπειδὴ τὸ θρησκευτικὸ αἶσθημα φωλεύει πρὸ πάντων στὴ λαϊκὴ καρδιά, ἔπρεπε οἱ δαρβινικῆς διδασκαλίες νὰ ἐκκαίκενυθοῦν μιὰ ὥρα ἀρχήτερα γιὰ νὰ γνωρίσουν κι' οἱ πολλοὶ τὴν ἀλήθειαν καὶ ν' ἀπαλλαγθοῦν ἀπὸ τὴν πλάνη. Μ' ἐνθουσιασμό ἱεραποστόλου ὁ Haeckel ἐπιδόθηκε στὸ κῦρημα τοῦ νέου δόγματος. Καὶ τὸν ἐνθουσιασμό του τὸν ὑποστήριζε ἀλαζονεία — ἡ ὁποία μᾶς φαίνεται τώρα ἀνυπόφορα ἀπλοϊκὴ — ἡ ὁποία ὅμως τὸν παρέσυρε ὡς τὸ σημεῖο νὰ οἰκοδομήσῃ κι' αὐτὸς τὸ φιλοσοφικὸ του σύστημα. Γιὰ τὴν ἀποστολὴ πού εἶχε ἀναλάβῃ τοῦ ἀπιβαλλώταν, λές, νὰ διδάξῃ στὰ πλήθη, μιᾶς καὶ τοὺς κατέστρεφε τὶς πάλῃς τοὺς πεποιθήσεις, τί ἔπρεπε νὰ πιστεύουν σύμφωνα μὲ ἐκεῖνα πού τοὺς κατηχοῦσε. Τὸ σύστημα τοῦ Haeckel στηρίζεται κι' αὐτό, φυσικά, στὴ μονιστικὴ ιδέα, ἀλλ' ὁ δημιουργὸς του ἦταν τόσο στερημένος ἀπὸ προσόντα φιλοσοφικῆς δημιουργικότητος, πού ἡ ἀξία του εἶναι ἀνύπαρκτη. Ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας περιορίζεται ν' ἀναφέρῃ πὼς ὑπάρχει καὶ μονισμὸς τοῦ Haeckel, γιατί ὁ Haeckel στάθηκε διαπρεπὴς φυσιοδίφης ὁ ὁποῖος ὅμως μπαίνοντας στὸ φιλοσοφικὸ ἔδαφος, δὲν ἔκαμε παρὰ ἀνεπιτυχέστατη φηγοῦρα. Μπορεῖ κανεὶς νὰ πάρῃ σωστὴν ιδέα τοῦ τί ἀξίζει ὁ μονισμὸς τοῦ Haeckel μὲ τὴν ἐξήγησι πού δίνει στὸ γιατί ὑπάρχει τὸ κακὸ στὸν κόσμον. Καὶ πρῶτα πρῶτα καταφέρεται μὲ περιφρόνησι ἐναντίον τῆς χριστιανικῆς ἀπόψεως τοῦ ζητήματος. Τί εἶναι αὐτὸς ὁ παντοδύναμος, λέγει, καὶ πανάγαθος θεὸς πού μᾶς ἔβαλε μέσα σ' ἓναν τέτοιο κόσμον ; Ἡ ζωὴ δὲν εἶνε παρὰ ἀγὼν, βία, δυστυχίες. Γιατί νὰ μᾶς δώσῃ τέτοια ζωὴ ; Ἐπειδὴ ἁμαρτήσαμε ; Μὰ γιατί νὰ μᾶς ἀφήνῃ ν' ἁμαρτήσωμε, ὁ πανάγαθος καὶ παντοδύναμος, καὶ τί ἁμαρτία εἶνε αὐτὴ γιὰ τὴν ὁποία πληρόνομε στὴ γῆ ἀπάνω, κινδυνεύοντας νὰ ὑποβληθοῦμε, στὴν ἄλλῃ ζωὴ, σὲ βασανιστήρια αἰῶνια ; Τουλάχιστον οἱ

Μανιχαῖοι ἔρχονται περσότερο στὸ νόημα. Παραδέχονται δυὸ θεοὺς : ἓναν καλὸ καὶ ἓναν κακὸ. Καὶ τότε μπορεῖ κανεὶς ν' ἀγαπᾷ τὸν καλόν, ἂν καὶ πολλὰ δὲν κατορθώνει. Ἡ ὑπόθεσις αὐτὴ τῶν Μανιχαίων δὲ στηρίζεται σὲ τίποτε, εἶνε ἀπλὸ νοολόγημα, ἀλλὰ τέλος πάντων στέκεται, πάντως καλλίτερα ἀπὸ ἐκείνη ἐνὸς παντοδύναμου θεοῦ ποὺ ὄντας συνάμα καὶ πανάγαθος βούτηξε τὸν κόσμον στὸν πόνο. Ὅσο γιὰ μένα, δεῖτε, παρακαλῶ, πῶς λύω τὸ αἰνίγμα τῆς ὑπάρξεως τοῦ κακοῦ λέγει ὁ Haeckel. Θεὸς δὲν ὑπάρχει ὅπως τὸν ἐννοεῖτε. Ὑπάρχει ἓνας θεός, ἀλλ' ὁ θεὸς αὐτὸς εἶνε τὸ σῆμα. Ἐσεῖς, ἐγώ, αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, ἐκείνο τὸ ἄλλο, ἤμαστε μέρη διασπασμένα τοῦ θεοῦ, ἤμαστε ἐκφάνσεις τοῦ μερικέ. Ἄν ἐμεῖς λοιπὸν τὰ σπασίδια τοῦ θεοῦ ὑποφέρωμε, εἶνε ἴσα, ἴσα ἀπὸ τῆς διάσπασις μας αὐτῇ, ἀπὸ τὴν κατάστασι τὰς μερικότητος ὅπου βρισκόμαστε. Ὡστε ὁ θεὸς δὲν ἔχει νὰ δικαιολογηθῇ γιὰ τὴν ὑπαρξί τοῦ κακοῦ, ἀφοῦ ὁ ἴδιος ὑποφέρει (δηλ. οἱ μερικέ τοῦ ἐκφάνσεις). Μιὰ τέτοια ἀντίληψις τῆς θεότητος καὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ κακοῦ ἀπορρέει φυσικὰ καὶ ἀβίαστα ἀπὸ τὴ μονιστικὴν ἰδέαν. Ἀπὸ τὴν ἀντίληψιν αὐτὴ πάλι, ἐπίσης φυσικὰ καὶ ἐξίσου ἀβίαστα γενεαλογεῖται (γιὰ νὰ ἐκφρασθοῦμε ἀλλὰ Nietzsche) ἡ ἠθικὴ : Ἐμεῖς ὅλοι πρέπει νὰ ἀγαπιούμεαστε, ν' ἀγαποῦμε τὸ πᾶν, ἀφοῦ ἤμαστε μέρη τοῦ θεοῦ ὅλοι, καὶ ὅλα μας. Εἶνε φῶς φανερό πῶς ὁ κόσμος ὥς τὰ τώρα ἔζησε στὸ σκοτάδι μέσα, μὲ ὁδηγὸν τοῦ τὴν πρόληψιν. Δὲν ἔχομε παρὰ νὰ δοῦμε τὰ χάλια τοῦ γιὰ νὰ τὰ καταλάβωμε. Ἄν λοιπὸν θέλῃ νὰ βγῇ ἀπὸ τὴ βαρβαρότητα ὅπου βρισκται, πρέπει νὰ κυβερνηθῇ ἀπὸ τὸν ἐρευνητικὸν νοῦ ποὺ λύει μὲ τὴ μόνην ἱκανότητά τοῦ τὰ αἰνίγματα τοῦ κόσμου.

Τέτοιας γραμμῆς εἶνε ἡ μεταφυσικὴ τοῦ Haeckel καὶ ἡ φιλοσοφία τοῦ ἐν γενέει. Ἀπὸ μερικές ἰδέες ξεκινᾷ, ποῦ ἡ ἀξία τοὺς δὲν ὑφίσταται παρὰ ἐφόσον ἐξελέγχεται ἀπὸ τὴν πειρα καὶ τὰ ὅλο καὶ νέα ἀποκτήματα τῶν ἐπιστημῶν. Ὁ Haeckel ὁμῶς τὴν ἀξίαν αὐτὴν τῇ θεώρησε βεβαιωμένη εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα καί, στερημένος ἐν ταυτῷ φιλοσοφικὴ ἐνορατικότητα, καὶ φαντασίαν συνθετικὴν, αὐτὴν τὴν ἀξίαν ἔδωσε βάσιν τοὺς, τὴ μόνην βάσιν τοὺς, στὰ οἰκοδομήματά τοῦ, ἀπὸ τάχα ἐπιστημονικὴν αὐστηρότητα. Ἀλλὰ ἐφόσον ἀπομακρυνώταν ἀπὸ τὴ βάσιν πρὸς γενικώτερα προβλήματα τόσο καὶ οἱ ἄγνωστοι παράγοντες αὐξανταν, τόσο καὶ ἡ βάσις γινόταν πῶς ἀβέβαιη παρ' ὅλη τὴν ἐπιστημονικὴν τῆς ἀξίας. Ἀλλὰ τέτοια οἰκοδομήματα σὰν αὐτὸ τοῦ Haeckel δὲν ἔχουν τῆς ἀληθινῆς ἐπιστήμης παρὰ τὴν ὄψιν, εἶνε ἀπλῶς ἐπιστημοφανῆ.

Τὰ λίγα αὐτὰ φθάνουν γιὰ νὰ δευχθῇ ἡ ἀφελὴς καὶ συνάμα ἀλαζῶν φιλοσοφικὴ ἀνεπάρκεια τοῦ Haeckel. Ἀλλὰ ἴσα, ἴσα, εἶνε αὐτὴ ἡ λαϊκότης τοῦ ποῦ συνέτεινε στὴ διάδοσιν τοῦ μονισμοῦ τοῦ. Τὰ βιβλία τοῦ μεταφράστηκαν, διαβάστηκαν σὲ ὅλες τὰς γλώσσας. Ὁ μονισμός τοῦ ἔγινε ἡ φιλοσοφία τοῦ διανοοῦμένου κοσμοῦ καὶ τῆς τουλάχιστον τοῦ ἄρεσε υπερβολικά. Καὶ τὸ πῶς νόστιμο εἶνε — καὶ αὐτὸ ἐνδεικτικὸ τῆς ἀσάφειας καὶ ἐπιστημονικοῦ τρόπου τοῦ φιλοσόφου Haeckel — ποῦ, ἐν γενέει, τὸ μονισμό τοῦ τὸν καταλαβαίνουν σὰν ὕλισμόν, καὶ γράφεται καὶ λέγεται συχνώτατα πῶς ὁ Haeckel εἶνε ἀπὸ τοὺς ὑπέρμαχους τοῦ νέου ὕλισμοῦ. Καὶ γι' αὐτὸ καὶ βλέπομε νὰ τὸν μιάξουν στὴ χωρεῖαν τῶν Buchner, Vogt, Moleschott καὶ λοιπῶν.

Ὑστερ' ἀπὸ ὅσα εἵπαμε φαίνεται φυσικὴ ἡ ἐμπάθεια μὲ τὴν ὁποία διεξάγεται ἡ σημερινὴ πολεμικὴ γύρω στὸ δαρβινισμό. Εἶνε ποῦ σχετίσθηκε δριμύτητα μὲ τὸ θρησκευτικὸ ζήτημα. Ἐπίσης καταλαβαίνομε γιὰ τὰ πῶς ἐπιτυχημένα χυτῆματα τὰ καταφέρνουν τοῦ Haeckel. Εἶνε γιὰ τὴν φιλοσοφικὴν τὸν ἀδυναμία τὸν καίμει στόχον εὐκολώτατον καὶ τόσο πῶς εὐχάριστον ὅς ἐκείνους ποῦ τοῦ εἰχόντων, ποῦ ἡ διάδοσις, καὶ ἡ λαϊκὴ τοῦ ἐπιτυχία τὸν ἔκαμαν ἀντιπαθητικώτερον. Ἀλλ' οἱ ἀντίπαλοι τοῦ δαρβινισμοῦ (καὶ προπάντων τῶν φιλοσοφικῶν τοῦ συνεπειῶν) τὸ ἐπιθετικὸν τοὺς θάρρος δὲν τὸ χρωστοῦν βέβαια στὴν ὑποδεῇ φιλοσοφίαν τοῦ Haeckel. Αὐτὸ καὶ μόνον δὲν θὰ ἔφθανε, φυσικὰ, καὶ πρέπει νὰ ὁμολογήσωμε πῶς τὰς δυνάμεις τοὺς τὰς ἀντιλῶν ἀπὸ βαθύτερες πηγές. Καὶ πρῶτα πρῶτα ἀπὸ καθαρά φυσιογραφικῆς. Παρ' ὅλη τὴν ἀρχικὴν τοῦ ἐπιτυχία, ὁ δαρβινισμός, ὅπως κάθε ἐπιστημονικὴ δοξασία, δὲν ἔπαυσε νὰ περνᾷ ἀπὸ τὸν ἔλεγχον τῆς παρατηρήσεως καὶ τοῦ πειραματισμοῦ. Καὶ ἔτσι ἀφοῦ καταλάγιασαν οἱ πρῶτοι ἐνθουσιασμοὶ καὶ ἄφησαν μόνην καὶ ἀνεόχλητη τὴν ἀδέκαστη καὶ ψυχραίμην ἔρευνα ὁλοένα καὶ περσιώτερον φαινώταν καὶ φαίνεται πῶς ἡ ἀπαίτησι τοῦ δαρβινισμοῦ νὰ ἐξηγήσῃ μὲ τὴν ἐπιλογὴν καὶ μόνον τὴ λεπτὴ καὶ σὰ σκόπιμη προσαρμογὴ τῶν ὀργανισμῶν στὸ περιβάλλον τοὺς, ἔχει ναυαγήσῃ. Ἀλλ' αὐτὸ θέλει ἔστω καὶ ἐπιτόλαι ἐπεξηγήσῃ.

Τὰ εἶδη, λέγει ὁ δαρβινισμός, καὶ μάλιστα τὰ κατώτερα, γεννοβολοῦν πολὺ περισσότερα ἄτομα παρ' ὅσα σηκώνει τὸ περιβάλλον τους. Γι' αὐτὸ καὶ βρίσκονται στὴν ἀνάγκη ν' ἀγωνισθοῦν, τὰ ἄτομα αὐτά, ποῖο νὰ ζήσῃ: Εἶνε ὁ περίφημος ἀγὼν γιὰ τὴν ἐπίζησι. Ἄλλ' αὐτὰ τὰ ἄτομα δὲν εἶνε, φυσικά, ἀπαράλλακτα τὸ ἓνα μὲ τ' ἄλλο. Παρουσιάζουν διαφορὰς μεταξὺ τους. Κι' ἂν τύχῃ ἀπὸ τὶς διαφορὰς αὐτὲς νὰ εἶνε μερικὲς ὠφέλιμες στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἐπίζησι, ἐκεῖνα τὰ ἄτομα ποὺ τὶς παρουσιάζουν ἔχουν καὶ περισσότερες πιθανότητες νὰ ἐπιζήσουν: κι' αὐτὸ ὀνομάσθηκε ἡ ἐπίζησις τοῦ ἱκανωτέρου. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ ὅμοιο τείνει νὰ παρὰ τὸ ὅμοιο (like tends to produce like) οἱ ὠφέλιμες ἀλλὰ τυχαῖες διαφορὰς περνοῦν ἀπὸ τὸ γονεὰ στὸ βλαστὸ, μονιμοποιοῦνται καὶ συχνὰ ἐντείνονται. Εἶδαμε παραπάνω τί ἀντιτάσσουν σ' αὐτὴ τὴν ἐξήγησι. Καὶ ὅσον πάει τόσο καὶ τ' ἀντεπιχειρήματα τοῦ δαρβινισμοῦ μοιάζουν νὰ σηκώνουν ἀνεπιτυχέστερα τὴν ἀντιπαράστασι πρὸς τὴν πραγματικότητα. Ἐκεῖνο ποὺ προπάντων παραξενεύει εἶνε πῶς ἓνα τόσο σπουδαῖο φαινόμενο σὰν τὴ λεπτότητα καὶ σὰ σκόπιμη, ὅπως εἶπαμε, προσαρμογὴ τῶν ὁργανισμῶν στὸ περιβάλλον τους νὰ συντελεῖται ἀπὸ τυχαίους παράγοντας (τὶς μικροδιαφορὰς) κι' ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ φύσι τῆς ζωντανῆς οὐσίας. Ἀλλὰ ἐνόσω θριάμβευε ἡ θεωρία τοῦ μετασχηματισμοῦ τῶν εἰδῶν χάρις στὴ δαρβινικὴ ἐπιχειρηματολογία, σκέφθηκαν πῶς κι' ὁ Lamarck, πολλὰ χρόνια πρίν, εἶχε κι' αὐτὸς διατυπώσει τὴ θεωρία τοῦ μετασχηματισμοῦ, δίνοντάς της ὅμως, ἄλλες βάσεις. Καὶ νὰ ποὺ οἱ βάσεις αὐτὲς ἔβγαιναν νὰ εἶνε, κατὰ τὴν ἰδέα πολλῶν φυσιοδιῶν, εὐλογοφανέστερες ἀπὸ τὶς δαρβινικὲς ἐπειδὴ καὶ στηριζόνταν στὴν ἴδια τὴ φύσι τῆς ζωῆς. Τῶντι ἐξορμε πῶς μιὰ ἀπὸ τὶς θεμελιώδεις καὶ χαρακτηριστικὲς ιδιότητες τῆς ζωντανῆς ὕλης εἶνε ποὺ συχνὰ στὶς ἐπιδράσεις τοῦ περιβάλλοντος ἀπαντᾷ ἐπιφέροντας στὸν ἑαυτὸ τῆς ἀλλαγὴς ποὺ τὴν προσαρμόζουν καλλίτερα στὸ περιβάλλον. Ἐνα κοινότατο παράδειγμα εἶνε ἡ ιδιότης τοῦ δέρματος νὰ καλιάζῃ γιὰ νὰ ἐξουδετερώγῃ τὴ βλαβερὴ ἐπίδραση μηχανικῶν προστριβῶν. Ὅργανισμοί, λοιπόν, ποὺ ὑφίστανται τέτοιες ὠφέλιμες ἀλλαγὲς ἔχουν περισσότερες πιθανότητες νὰ ἐπιζήσουν, κι' αὐτὸ τὸ ὀφείλουν ὅχι πιά στὴν τύχῃ, ἀλλὰ σὲ θεμελιώδη ιδιότητα τῆς ζωντανῆς ὕλης: καὶ τότε ὁ μετασχηματισμὸς ἐξηγεῖται, βιολογικώτερα, δηλαδὴ εὐλογοφανέστερα παρὰ μὲ τὴν ἐξήγησι τῶν μικροδιαφορῶν. Καλά, λέν οἱ δαρβινισταί, μὰ πῶς τότε, κατὰ σὰς, οἱ ὠφέλιμες αὐτὲς παραλλαγὲς μονιμοποιοῦνται; Κατὰ τὴ δική μας θεωρία, τὰ κάπως παραλλαγμένα ἄτομα, εἶνε, νὰ ποῦμε, φυσικά τους παραλλαγμένα, γεννήθηκαν παραλλαγμένα, ἐνῶ σύμφωνα μὲ τὴ δική σας θεωρία τὰ ἄτομα παραλλάζουν ἐπιζῶντες τους, ἡ παραλλαγὴ τους εἶνε ἐπὶκτητή. Θέλετε λοιπὸν νὰ πεῖτε πῶς οἱ ἐπὶκτητες παραλλαγὲς κληρονομιοῦνται; — Ναι, ἀπαντοῦν οἱ λαμαρκισταί — Ἀλλὰ ποῦ εἶδατε ποτὲ ἓνα τέτοιο πρᾶγμα; — Καὶ οἱ δαρβινισταί προβάλλουν τὴ θεωρία τους τῆς κληρονομικότητος, ὅπως τὴν ἐπινόησε ὁ Darwin καὶ τὴν ἀνέπτυξε ὁ Weismann, κατὰ τὴν ὁλοία ἐπὶκτητοὶ βιολογικοὶ χαρακτήρες δὲν κληρονομιοῦνται. Ἀλλὰ δὲν μπορούμε, νὰ μεταχειρισθῶμε μιὰ θεωρία γιὰ νὰ χυπῶσμε μιὰ ἄλλη, ἀφοῦ κι' οἱ δύο τους χρειάζονται ἐξίσου ἀποδείξεις. Τὸ λόγο, σὲ τέτοιες περιστάσεις πρέπει νὰ τὸν ἔχουν τὰ γεγονότα καὶ μόνο τὰ γεγονότα. Καὶ πρέπει νὰ τὸ ὁμολογήσωμε, ἐπὶκτητους χαρακτήρας κληρονομημένους δὲν εἶδε κανεὶς ὡς τώρα. Ἀς πᾶν νὰ λέν οἱ λαμαρκισταί πῶς γιὰ νὰ κληρονομηθῶν ἐπὶκτητοὶ χαρακτήρες πρέπει 1ο νὰ τοὺς ἔχουν ἐπιφέρει φυσικὲς βιολογικὲς ἀνάγκες (κι' ὅχι αὐθαίρετες, ἄσχετες πρὸς τὴ ζωὴ ὅπως λ.χ. ἡ περιτομὴ στοὺς ἑβραίους καὶ τοὺς μουσουλμάνους) καὶ 2ο νὰ εἶνε κοινοὶ καὶ στοὺς δύο γονεῖς, ὅχι μόνο στὸν ἓνα. Ἀς πᾶν νὰ τὰ λέν αὐτά. Μπορεῖ νὰ εἶνε λογικά. Ἀλλὰ πραγματικά δὲν εἶνε. Ἡ πείρα δὲν μᾶς τὰ δείχνει. Εἶνε νοολογήματα. Γεγονὸς εἶνε τὸ ἐξῆς. Ποὺ κάποιος φυσιοδίφης κατέβασε ἀπὸ τὶς κορφὰς τῶν Ἄλπεων 2500 διαφορετικὰ εἶδη φυτὰ, καὶ τὰ καλλιέργησε, γενεὲς καὶ γενεὲς, στοὺς κάμπους δίχως νὰ προκαλέσῃ καμμιά παραλλαγὴ. Ὑστερα ὑπάρχουν καὶ κάτω ἄλλου εἶδους παραλλαγὲς, ἀπότομες, χωρὶς καμμιά βιολογικὴ, ἀνάγκη φανερὴ, καὶ ποὺ παρατηρήθηκαν ἀπὸ τὸν de Vries στὸ φυτικὸ βασίλειο. Τί ρόλο παίζον αὐτὲς ἄραγε στὸ μετασχηματισμὸ τῶν εἰδῶν; Κανένα, ἀπάντᾷ ὁ Le Dantec, παρατηρώντας μὲ εὐστοχία, πῶς οἱ παραλλαγὲς αὐτὲς δὲν ἀποβλέπουν παρὰ ἐπουσιώδεις χαρακτήρας τῶν φυτῶν, διακοσμητικούς ὅπως τοὺς λέγει, καὶ ὅχι τὸ βιολογικὸς μηχανισμὸς.

Τὴν ἀδυναμία αὐτὴ τῶν περιφανέστερων θεωριῶν, νὰ ἐξηγήσουν μὲ μόνες τὶς φυσικὲς δυνάμεις, τὸ μετασχηματισμὸ τῶν εἰδῶν, διαπρεπεῖς βιολόγοι τῆς ἐποχῆς μας—ὡς ὀνομάσωμεν ἓνα Pauly, ἓνα Wolf, τὸν Driesch—αἰσθάνονται ἀναγκασμένοι νὰ τὴν ὁμολογήσουν.

Πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἄρχισαν δαρβινισαί, ὥστε νὰ μὴν μπορῇ κανεὶς νὰ ὑποπτευθῇ τὴν προκατάληψιν γιὰ νὰ ἐξηγήσῃ τὴν νοοτροπία πού τοὺς ἔφερε, θέλοντας νὰ βροῦν ἐρημνευτικὸ μέσον τῶν βιολογικῶν συμβαινόντων, νὰ προστρέξουν — ποίος θὰ τὸ ἔλεγε! — στὴ βίῃ δύναμι. Naί, στὸ ἔμπα τοῦ 20^{ου} αἰῶνα, ὕστερα ἀπὸ τοὺς θριάμβους τῶν πειραματικῶν ἐπιστημῶν, γνωστότατοι πειραματισταὶ ἀνασταίνουν μιὰ θεωρίαν πού φαινόταν σάν νὰ εἶχε καταφύγει τελειωτικὰ πιά στὸν κόσμον τῶν φανταστικῶν ὑπάρξεων! Ὁ νεο-βιτισμός, ὑπάρχει καὶ πρεσβεύεται ἀπὸ σύγχρονους μας βιολόγους.

Ἄλλὰ καὶ στὸ φιλοσοφικὸ ἔδαφος ὁ δαρβινισμὸς δέχεται χτυπήματα ἐξίσου σοβαρά. Λέν: Τὸ μεγάλο του κατόρθωμα στάθηκε πὺν πραγματοποιοῖσιν τὴν ἐπιστημονικὴν συμπλήρωσιν τοῦ κενοῦ πὺν ἔχασκε στὴν ἀπέραντη σειρὰ τῶν συμβαινόντων. Τὸ κενὸ αὐτὸ τὸ ἄφηναν τὰ ζωντανὰ λεγόμενα συμβαίνοντα πὺν θεωροῦνταν κυβερνημένα ἂν ὄχι ἀπὸ ὑπερφυσικὰς δυνάμεις, τοῦλάχιστο ἀπὸ δυνάμεις διαφορετικὰς ἀπὸ ἐκεῖνες πὺν κυβερνοῦν τ' ἄζωντανὰ συμβαίνοντα. Καὶ νὰ πὺν ὁ δαρβινισμὸς ἀναλαμβάνει ν' ἀποδείξῃ πὺς τὰ ζωντανὰ μετασχηματίζονται ὅπως καὶ τ' ἄζωντανὰ, κ' ἀπὸ τὰ ἴδια αἷτια, δηλαδὴ ἀπὸ δυνάμεις φυσικὰς. Ἐπίσης ἀναλαμβάνει ν' ἀποδείξῃ πὺς στὰ ζωντανὰ, ὅπως καὶ στ' ἄζωντανὰ, ἡ σχέσις αἷτιου κ' αἷτιατοῦ ἔγκειται σὲ δεσμοὺς ἀδιάσπαστης συνοχῆς, χάρις στοὺς ὁποίους συντελοῦνται οἱ βαθμιαῖοι μετασχηματισμοὶ τῶν ζωντανῶν, ἀπὸ τὴν ὁμοιογένειαν στὴν ἑτερογένειαν. Ἄλλὰ τότε ξεκινώντας ἀπὸ μιὰ τέτοια ἀντίληψιν, ποῖα μπορεῖ νὰ εἶνε ἡ σχέσις σώματος καὶ ψυχῆς; Καί, δεῦτερο ζήτημα, ἡ ζωὴ πὺς μπόρεσε ν' ἀρχίσῃ;

Τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ ζητήματα αὐτὰ ὁ Darwin δὲν τὸ καταπιάστηκε ποτὲ κατ' εὐθείαν. Ἀναγνωρίζει τὴν ἀδιάσπαστη συνάρτησιν τοῦ σωματικοῦ ὁργανισμοῦ μὲ τὴν ψυχὴ — μὲ τὸ σύνολο δηλ. τῶν ἐνσυνείδητων συμβαινόντων, καὶ τὴν παράλληλὴν ἀνέλιξιν τῶν δυὸ ὁρων τῆς συναρτήσεως αὐτῆς τὴν μελετᾷ διαμέσου τῶν εἰδῶν. Τὴν ἴδια στάσιν παίρνει κ' ὁ Haeckel ἀλλὰ δὲν περιορίζεται σ' αὐτήν. Μιὰς κ' οἰκοδομεῖ σύστημα, σ' ἓνα τέτοιο βασικὸ πρόβλημα σάν τὴν σχέση τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς εἶνε ἀναγκασμένος νὰ προτείνῃ μιὰ λύσιν. Ἀλλοιῶς, τὴν ἀξίζει νᾶχῃς τὸ δικὸ σου τὸ μονισμὸ; Ὁ μονισμὸς τοῦ Haeckel βασίζεται στὴν ἐνέργεια. Ἡ ἐνέργεια εἶνε ἐκεῖνο τὸ μοναδικὸ κατὰ πὺν περιέχει τὸ πᾶν. Τὸ ἴδιο κ' ὁ μονισμὸς τοῦ Ostwald. Ἄλλὰ ἓνας μονισμὸς μὲ βάσιν του τὴν ἐνέργεια δὲν μπορεῖ, λογικὰ, νὰ δώσῃ παρὰ δυὸ λύσεις στὸ πρόβλημα τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος. Ἡ μιὰ λύσις εἶνε νὰ παραδεχθῇ κανεὶς πὺς ὅπως οἱ διαφορὰς δυνάμεις δὲν εἶνε παρὰ ἐκφάνσεις τῆς ἐνεργείας — ὅπως λ.χ. ὁ ἡλεκτρισμὸς, τὸ φῶς κ.τ.λ. — ἔτσι κ' ἡ ψυχὴ εἶνε κ' αὐτὴ μιὰ δύναμις, μιὰ ἀπὸ τίς ἐκφάνσεις τῆς ἐνεργείας. Τότε ὅμως γιὰ νὰ μὴ μείνῃ μιὰ τέτοια λύσις ἀπλῶς ρηματικὴ καὶ ἄκαρπη, γιὰ νὰ μπορέσῃ τοῦλάχιστο νὰ ἐξελεγχθῇ, θὰ ἔπρεπε οἱ ψυχικὰς δυνάμεις νὰ ἔμπαιναν κ' αὐτὲς στὴν ἀέαντα κυκλοφορία ὅπου οἱ φυσικὰς δυνάμεις μετατρέπονται ἡ μιὰ στὴν ἄλλη. Γιὰ νὰ κατορθωθῇ αὐτὸ θὰ ἔπρεπε νὰ βρεθῇ ἓνα κοινὸ μέτρο. Ἄλλὰ τί κοινὸ μέτρο μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ μεταξὺ τῶν φυσικῶν δυνάμεων ἀφενὸς πὺν ξετυλίγονται ἐν τῷ χρόνῳ, καὶ αφετέρου τῶν φυσικῶν πὺν ξετυλίγονται κ' ἐν τῷ χρόνῳ κ' ἐν τῷ χώρῳ; Τὸ ἓνα μου πῶδι μπορῶ νὰ τὸ φαντασθῶ ἔμπρὸς στὸ ἄλλο. Πὺς νὰ φαντασθῶ ἓνα αἶσθημα στὰ δεξιά μιὰς ἰδέας μου; Ἡ ἄλλη λύσις — ἡ λύσις τοῦ Haeckel — διαπιστώνει, ὅπως εἶπαμε, τὴν ἀνέλιξιν τῆς ψυχῆς — ἀλλ' ἄραγε διὰ μέσου τῶν εἰδῶν μόνο, ἀπὸ τὰ μονοκύτταρα δηλαδὴ ὡς τὸν ἄνθρωπον; Ὁχι. Τὴν διαπιστώνει πέρα πίσω. Τὰ ὑλικά μόρια, λ.χ., χαρακτηρίζονται ἀπὸ δύο θεμελιώδεις ιδιότητες: τὴν ἔκτασιν καὶ τὴν μνήμην, ἔτσι ὥστε ἀπὸ τὸ ὑλικὸ μόριον ὡς τὸν ἄνθρωπον ἡ μετάβασις νὰ μὴν εἶνε παρὰ ζήτημα ἀνελίσσεως. Ἄλλὰ ἡ ἀντίληψις αὐτὴ πὺν ἄλλωστε ἐνθυμίζει τόσο τὴν σπιννοζικὴν, δὲ λύει τὸ πρόβλημα, ἀλλὰ μόνο τὸ ἀπλώνει. Ἄν πάλιν ὁ Haeckel θέλῃ νὰ πῇ πὺς τὸ πᾶν ἀνελίσσεται κυβερνημένο ἀπὸ μόνο φυσικὰς δυνάμεις καὶ πὺς σὲνα κάποιον σημεῖον τῆς ἀνελίσσεως παρουσιάζεται κατὰ ἐπιπρόσθετον (surajouté) καθὼς τὸ λέγει ὁ Ribot) τὸ ὅποιο εἶνε ἡ συνείδησις (καὶ τὸ ὅποιο μποροῦσε καὶ νὰ λείπῃ), πὺς εἶνε δυνατό νὰ παραδεχθῇ κανεὶς, σύμφωνα μὲ τίς ἀνελικτικὰς θεωρίας, τὴν ἐπιπρόσθετον, ἐπίκεισιν κ' ἀνάπτυξιν ἐνὸς στοιχείου ἀνῳφελου, ἀφοῦ ὅλα ἐξηγοῦνται μὲ μόνες τίς φυσικὰς δυνάμεις χωρὶς ἄλλες συμπράξεις; Ὁχι, συμπεραίνουν οἱ ἀντιμονισταί, ἡ ἐπιχειρηματολογία σὰς δὲ μᾶς πείθει. Δὲν πρέπει νὰ σκαρώνωμε συστήματα τοῦ σύμπαντος κ' ὕστερα νὰ κυτᾶζωμε πὺς, σύμφωνα μὲ τὰ συστήματα θὰ λύσωμε τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως τοῦ σώματος μὲ τὴν ψυχὴ. Ἐξεναντίας.

Πρέπει από τὸ πρόβλημα αὐτὸ ν' ἀρχίζουμε, γιατί εἶνε τὸ πρόβλημα τῶν προβλημάτων. Εἶνε τὸ πρῶτο πού μᾶς παρουσιάζεται. Πῶς ὑπάρχει ψυχὴ καὶ σῶμα (ἢ ἐκφράσετε ὅπως ἄλλοιως θέλετε τὶς δυὸ ἀντίθετες αὐτὲς κατηγορίες συμβαίνοντα) εἶνε δὲ ἡ ἀμεσώτερη βεβαιότης, ἡ διαυγέστερη ἐνόρασις πού ἔχει ὁ ἄνθρωπος. "Ἄν αὐτὴ ἡ ἀμεσώτατη βεβαιότης εἶνε ψεύτικη, ἡ ὑποχρέωσις τῆς ἀποδείξεως ἐπιβαρύνει ἐκείνους πού τὸ διατείνονται. Ἀλλὰ τὴν ἀπόδειξιν αὐτὴ ἀκόμα τὴν περιμένει ἡ ἀνθρώπινη σκέψις. "Ἄν ἡ διαυγέστατη αὐτὴ ἐνόρασις πού διαυγέστερή της δὲν ὑπάρχει μέσα μας, εἶνε ἀπάτη, τότε τί γνωσεολογικὴ ἀξία ν' ἀποδώσωμε στὰ περίπλοκα καὶ ἀλλογορισμένα σωρευτοκοπήματα μὲ τὰ ὁποῖα θέλουν νὰ μᾶς ἐπιβληθοῦν ἀντίθετες δοξασίες; Τὸ μόνο πού βρίσκουν στ' ἀλήθεια, νὰ πουν γιὰ νὰ ὑποστηρίξουν τὴν ἀληθινότητα τῆς μονιστικῆς ἀντιλήψεως εἶνε ἡ ἀπλότης της. Αὐτὸ πάει νὰ πῇ πὼς ὅσο ἀπλούστερη εἶνε μιὰ ἀντίληψις τόσο καὶ περισσότερες πιθανότητες ὑπάρχουν νὰ εἶνε σωστή. Ἀλλ' αὐτὸ, προκειμένου γιὰ φιλοσοφικὰ ζητήματα, εἶνε μιὰ αὐθαίρετη διαβεβαίωσις. Ποιὸς μᾶς λέγει πὼς ἡ ἀνάγκη τῆς ἀπλότητος, δηλαδὴ τοῦ ἐνιαίου τῶν ἀντιλήψεων, δὲν εἶνε χαρακτηριστικὴ ιδιότης τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ, ιδιότης χρησιμώτατη, βοηθητικώτατη, γιὰ τὴν προσαρμογὴ μας στὸ ἐπίγειό μας περιβάλλον, ἀλλὰ καὶ πού δὲν ἔπεται ὡς ἐκ τούτου, πὼς πρέπει καλὰ καὶ σώνει νὰ ἔχη καὶ φιλοσοφικὴ ἀξία.

Ὅσο γιὰ τὸ δεύτερο τὸ ζήτημα, τὸ ζήτημα τῆς ἀρχῆς τῆς ζωῆς, ὁ Darwin τὸ θεωρεῖ ἄλυτο. Στὴν Καταγωγὴ του ἔγραψε πὼς ἀφοῦ πλάσθηκε, ἡ ζωὴ ἀνελλίχθηκε μέσα σὲ συνθήκες ἀποκλειστικὰ φυσικῆς. Αὐτὸ τὸ «πλάσθηκε» ἦταν παραχώρησις σ' εὐαισθησίες εὐνόητες, ἀλλ' ἀργότερα τὸ μετανόησε, ὁ Darwin, γιατί παρανόηθηκε καὶ οἱ ἀντίπαλοί του τοῦ τὸ καταχράσθηκαν, γι' αὐτὸ καὶ ἐκεῖνος τὸ ἀποκήρυξε. Πρέπει καὶ νὰ προσθέσωμε πὼς ὅταν ἔβγαλε τὴν Καταγωγὴν ὁ Darwin ἦταν ἀκόμα θεϊστής, ἐνῶ ἀργότερα ἔπαυε νὰ εἶνε. Ὅπως καὶ ἂν ἔχη τὸ ζήτημα τῆς ἀρχῆς τῆς ζωῆς ὁ Darwin τὸ θεώρησε πάντα πρόβλημα ἄλυτο. Τόση μετριόφρονη ἐπιφυλακτικότητα οὐτ' ἐδῶ δὲν ἔδειξε, φυσικά, ὁ Haeckel. Τὸ ζήτημα τῆς ἀρχῆς τῆς ζωῆς εἶνε ἓνα ἀπὸ τὰ θεμελιωδέστερα πού παρουσιάζονται στὴν ἀνθρώπινη ἔρευνα καὶ ἀπασχόλησε ἀνέκαθεν τοὺς σκέπτας. Κι' ὅπως ὅλα τὰ θεμελιώδη ζητήματα ἔμεινε καὶ αὐτὸ δίχως λύσι. Ἀπὸ μᾶς ἀρχῆς βρίσκονται ἀντιμέτωποι οἱ δύο ἀντίθετες δοξασίες. "Ἄλλοι διατείνονται πὼς ζωὴ μόνο ἀπὸ ζωὴ βγαίνει. Ἐνῶ ἄλλοι πάλι παραδέχονται πὼς ἀζώνταν ὕλη μπορεῖ νὰ παράξη ζωντανή. Ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ, ἄλλοτε, ἡ διαμάχη ἔπαιρνε ὄψιν ὀξύτερη. Ἀπὸ τὸν Pasteur ὅμως καὶ ὕστερα, λίγοι, μοναχικοὶ ἐρευνηταί, πού κάμουν ἐντύπωσι ἐκκεντρικῶν, σὰν τὸν Bastian λ.χ. πού ὡς στὸ τέλος τῆς ζωῆς του (1915) νόμιζε πὼς ἀπόδειχνε τὴν ἀβιογένεσιν, λίγοι κοιτοῦν νὰ ἐμφανισθοῦν στὸ πειραματικὸ πεδίο γιὰ νὰ τὴν ὑποστηρίξουν. Ἐν γένει οἱ ὁπαδοὶ τῆς ἀβιογενέσεως ἀναγκάζονται νὰ περιορίζονται στὴ διαλεκτικὴ. Ἀλλ' ἀπλᾶ νοολογήματα δὲν ἔχουν ἐδῶ τὸν τόπο τους. Ἄν τὸ ζήτημα εἶνε φιλοσοφικόν, εἶνε ὁμως συνάμα καὶ βιολογικόν, καὶ ἀλαργινὲς καὶ ἀόριστες ἀναλογίαι δὲν μποροῦν, στὴ βιολογία, ν' ἀντικαταστήσουν τὴν πειραματικὴ ἀπόδειξιν. Αὐτὸ δὲν ἐμποδίζει τὸ Haeckel νὰ παραδεχθῇ ἀδίστακτα τὴν ἀβιογένεσιν. Τοῦ φαίνεται ἡ πιθανώτερη λύσις τοῦ ζητήματος. Μιᾶς καὶ οἰκοδομεῖ σύστημα μονιστικόν μὲ κυριώτερο ἀγκωνάρι του τὴν ἀνέλιξι, εἶνε ἀναγκασμένος νὰ παραδεχθῇ τὴν ἀβιογένεσιν, τόσο περισσότερο πού, κατὰ τὴ γνώμη του, καὶ τὸ ἀπλούστερο ἀζώντανον ἀποτελεῖ μέρος τῆς θεότητος ὅπως καὶ τὸ περιπλοκώτερον ζωντανόν. Σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα τῆς ἀρχῆς τῆς ζωῆς εἶνε πού καταφαίνεται ἡ διαφορά τοῦ δαρβινισμοῦ τοῦ Darwin καὶ τοῦ δαρβινισμοῦ τῶν παρβινιστῶν πού φιλοσοφοῦν. Κανένα θεμελιώδες πρόβλημα ὁ Darwin δὲν καταπιάστηκε ποτὲ νὰ λύσῃ, ἔστω καὶ βιολογικὸ ἀκόμα. Εἶδαμ πὼς τῆς ζωῆς δὲν πρέσβευε καμμιά θεωρία. Ἀλλὰ καὶ τὸ ζήτημα τῆς γενέσεως τῶν διαφορῶν ἀπὸ ἄτομον σὲ ἄτομον, τὸ ἄφινε ἀνέγγιχτο, στὸ ὁποῖο ἐπιτέλους βασίζεται ἡ ἐξήγησις τοῦ τῆς καταγωγῆς τῶν εἰδῶν. Γιατί διαφέρει ἓν ἄτομον ἀπὸ ἓν ἄλλο ἄτομον τοῦ ἰδίου εἶδους. Ποιὰ εἶνε ἡ γένεσις τῆς διαφορᾶς αὐτῆς; Ἄγνωστο, λέγει ὁ Darwin. Ἐνα ξέρομε, πὼς τέτοιαι διαφορᾶς παρουσιάζονται: τίποτ' ἄλλο. Καὶ πόσο πῶς πρόθυμα ἀνομολογοῦσε τὴν ἄγνοιάν του ὡς πρὸς τὰ φιλοσοφικὰ ζητήματα. Εἶχε πεισθῇ πὼς θεὸς δὲν ὑπάρχει, καὶ ἐκεῖνο πού τὸν εἶχε στερεώσει στὴν πεποίθησιν αὐτὴ ἦταν — ὅπως καὶ τὸν James Mill — ἡ ὑπαρξις τοῦ κακοῦ σὸν κόσμῳ — καὶ γι' αὐτὸ ἐπιμείναμε κάπως στὴ λύσιν, τὴν ἀφελῆ λύσιν, πού πρότεινε ὁ Haeckel σὸν συνταρακτικὸν αὐτὸ αἶνιγμα. Ἀφετέρου ὅμως ὅπως δὲν μπορούσε νὰ παρα-

δεχθῇ πὼς ὁ κόσμος αὐτὸς ἔγινε μὲ σχέδιο (design) ἑνὸς πλάστη, ἐξίσου τοῦ ἦταν ἀδύνατο νὰ φαντασθῇ πὼς ὀφείλεται στὴν τύχη (to chance or brute force). Δὲν ἤξερε τί νὰ πιστέψῃ. Σ' ἕνα νέο πού τοῦ ζητοῦσε τὴ γνώμη του «Ὁλ' αὐτὰ τὰ ζητήματα, τοῦ εἶπε, ξεπερνοῦν τὴ δύναμι τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ. Ὅμως ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ κάμῃ τὸ καθήκον του». Αὐτὴ ἡ ἐφεκτικότης δὲν ἐμπόδισε τὸν Darwin νὰ γράψῃ στὸ σημειωματάρι του ἀπὸ τὰ 1837 ὅταν τοῦ πρωτοσυνῆμψαν τὰ αἷτια τῆς ἀνελέξεως «Αὐτὴ μου ἡ θεωρία θὰ ὀδηγήσῃ σὲ ὁλόκληρη φιλοσοφία». Τὴ φιλοσοφία ὅμως αὐτή, ἡ ἀγνωστικὴ του στάσις, ἐμπόδισε τὸν Darwin νὰ τὴν διατυπώσῃ, κι' ἄφισε ἄλλους νὰ τὸ κάνουν. Γι' αὐτὸ καί, στὸ φιλοσοφικὸ ἔδαφος, οἱ ἐπιθέσεις δὲ διεθύνονται τόσο ἐναντίον τοῦ δαρβινισμοῦ ὅσο στὸ δαρβινικὸ μονισμό. Γιατ' ἐκεῖνο πού μοιάζει ἡ νεώτερη σκέψι νὰ μὴν ἀνέχεται προπάντων ἀπὸ αὐτόν, εἶνε τὴν ἀπαίτησί του ὅχι μόνον νὰ βγάλῃ ἀπὸ τὴ μέση τὶς θρησκείες ἀλλὰ—κι' αὐτὸ εἶνε ἕνα ἀπὸ τὰ τυπικώτερα χαρακτηριστικά του—καὶ νὰ ἱκανοποιήσῃ ὁ ἴδιος τὶς ἀνάγκες τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος, πού τὴν ὑπαρξί του ἄλλωστε δὲν ἀμφισβητεῖ. Πῶς, τὸν λέει, εἶνε δυνατό ἕνα τέτοιο πρᾶγμα; Τὸ θρησκευτικὸ αἶσθημα τί σχέσι ἔχει μὲ τὸ διανοητικόν, δηλ. μὲ τὴν ἐπιστήμην; Τὸ διανοητικὸ αἶσθημα μᾶς ὠθεῖ νὰ γυρεῦμε ὅλο καὶ τελειώτερον μέσα γιὰ τὴν ὅλο καὶ τελειότερη προσαρμογὴ μας στὸ περιβάλλον μας. Αὐτὸ ἐσεῖς πρῶτοι τὸ διαλαλεῖτε. Ἡ ἔρευνα, ὅσο ἀνιδιότελη καὶ θεωρητικὴ κι' ἂν φαίνεται, δὲν ἔχει ἄλλο σκοπόν. Ὅταν οἱ Ἕλληνες μαθηματικοὶ μελετοῦσαν τὶς κωνικὰς τομὰς χωρὶς καμμιὰ ἄμεση ἀνάγκη, ἀλλὰ μόνον ἀπὸ διανοητικὴ ὄρεξι, συντελοῦσαν, ἔστοι κι' ἂν δὲν τὸ ἤξεραν οἱ ἴδιοι, στὸ νὰ μπορέσῃ μιὰ μέσα ὁ ἄνθρωπος νὰ πηγαίῃ ἴσια γραμμῇ στὴν Ἀμερική. Αὐτὸν τὸν ἔρευνόν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων οἱ πρακτικὲς συνέπειες ἂν δὲν ὑπῆρχαν, οἱ ἔρευνες τοὺς δὲ θὰ εἶχαν καμμιὰ ἀξία, γιατί μόνις οἱ ἐπιστημονικὲς μας ἀλήθειες ἀπομακρύνονται ἀπὸ τὴν πρακτικὴν τους ἐφαρμογὴν γιὰ νὰ λύσουν, δῆθεν, φιλοσοφικά ζητήματα ἢ ἀβεβαιότης, ἢ ἐφημερότης τοὺς γίνεται ὀλοφάνερη: ἡ ἱστορία τῆς σκέψεως δὲν μᾶς δείχνει τίποτ' ἄλλο. Καὶ λοιπὸν μὲ τέτοια μέσα προσαρμογῆς στὸ ἐπίγειόν μας περιβάλλον, νομίζετε πὼς θὰ ἱκανοποιηθῇ τὸ βαθύ, τὸ μυστηριώδες ἐκεῖνο παγκοσμικὸ αἶσθημα πού μᾶς συγχορδίζει μὲ τὴν ἀνεξερεύνητη ἀχάνεια τοῦ σύμπαντος; Αὐτὴ ἡ ἐνσταντικὴ ἐναντίον τοῦ δαρβινικοῦ μονισμοῦ ὅλο καὶ πιὸ ἀγανακτιζόμενα σηκώνεται ἐκεῖ ὅπου, στὴν ἐποχὴ μας, παρατηρεῖται σὰ νέο ἄνθημα τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος. Γι' αὐτὸ καὶ χωρὶς ὑπερβολή, ἀνασκοπώντας ἐν γένει τὴ σημερινὴν του θέσι, μπόρεσε καὶ εἶπε τὶς προάλλες κάποιος Ἀγγλὸς δοκίμιογράφος «ὁ μονισμὸς μοιάζει νὰ μὴν εἶνε πιά τῆς μόδας».

Ἀλλὰ θὰ βρεθοῦν μερικοὶ νὰ ποῦν: τί θέσι ἔχει ἡ λέξις μόδα προκειμένου γιὰ φιλοσοφία. Οἱ φιλοσοφικὲς δοξασίαι ἐπιβάλλονται χάρις στὴ δύναμι πού ἔγχειται μέσα τους, τί ἔχουν νὰ κάμουν μὲ τὰ καπρίτσια τῆς μόδας; Καὶ βέβαια εἶν' ἔτσι. Ἀλλὰ εἶνε καὶ κάπως ἀλλοιῶς.

Μὲ τὸν τρόπο πού ἐκθέσαμε παραπάνω τὴ γένεσι καὶ τὴν ἀνέλιξι ἑνὸς ἀπὸ τὰ φιλοσοφικά ρεύματα τοῦ 19^{ου} αἰῶνα, τοῦ μονισμοῦ δηλ. τοῦ συμβαίνει, ἴσως ἡ ἀνάγκη τῆς συντομίας καὶ τῆς ἐνάργειας συνάμα, νὰ ἔκανε καὶ φάνηκε σὰ ν' ἀγωνίστηκαν οἱ διάφορες μερικὲς ἐπιστῆμες, ἡ καθεμιὰ στὴν περιοχὴ τῆς, πὼς νὰ καταδείξουν καλλίτερα καὶ μιὰ ὥρ' ἀρχήτερα τὴν ἀλήθειαν τοῦ μονισμοῦ. Τίποτα δὲ θὰ ἦταν σφαλερώτερον ἀπὸ μιὰ τέτοια ἀντίληψιν. Οἱ μερικὲς ἐπιστῆμες δουλεύουν, ἡ καθεμιὰ στὴν περιοχὴ τῆς μέσα, ναι, δουλεύουν ὁλοένα καὶ ὁλοένα μαζεύουν ἀποκτήματα, δουλεύουν χωρὶς φιλοσοφικὰς προκαταλήψεις, κι' οὔτε πρέπει νὰ ὀδηγοῦνται ἀπὸ προκαταλήψεις οὔτε φιλοσοφικὰς οὔτε κανενὸς ἄλλου εἶδους: ὁ σκοπὸς τοὺς πρέπει νὰ εἶνε οἱ γνώσεις ἐκεῖνες πού τὶς ὀνομάζομε ἀντικειμενικὰς—καὶ τίποτ' ἄλλο. Μαζεύοντας ὅμως οἱ μερικὲς ἐπιστῆμες γνώσεις, φθάν' ἡ στιγμή πού λές καὶ προβάλλουν ἀπὸ μέσα τους βίγλες ἀπάνω ἀπὸ τὶς ὁποῖες ξανοίγουμε σχέσεις πού ἀλλοιῶς θὰ ἔμεναν ἄφαντες, καὶ πού μᾶς βοηθοῦν ὅχι μόνον καλλίτερα μὰ καὶ μακρύτερα νὰ φθάν' ἡ ματιά μας. Κι' ἐνόσω γίνεται αὐτ' ἡ δουλειὰ ἀπὸ τὶς βίγλες ἐπάνω, κάτω, οἱ ἐιδικὲς ἐπιστῆμες ἐξακολουθοῦν τὴ δικήν τους τὴ δουλειάν. Ὅλο καὶ νέα ἀποκτήματα ἔρχονται καὶ προσθέτονται στὰ παλιὰ ὥστε δὲν ἀργεῖ καὶ κοντὰ στὶς προηγούμενες βίγλες ἄλλες βίγλες ἔρχονται καὶ σηκώνονται. Σ' αὐτὰς ἐπάνω πρῶτοι ἀνεβαίνουν ὅσοι τοῦ νέου δὲν τοὺς φοβίξαι μὰ τοὺς θέλγει — κι' ὅσοι σὰ νὰ βαρῆθῃσαν τὶς ἀπόψεις πού παρουσίαζαν οἱ προηγούμενες βίγλες: γιατί — ἕνας ἀπὸ τοὺς ὄρους κι' αὐτὸς τῆς διανοητικῆς προόδου — ὑπάρχει σὰν ἕνα αἶσθημα κορεσμοῦ ἀκόμα καὶ στὴ διανοητικὴ διάθεσι πού κάμνει κι' ἡ λέξις

μόδα νά μὴν εἶνε ὁλότελ' ἄστοχη καὶ σχετικὰ μὲ αὐτήν. Κι' ἔτσι ἀπὸ τὰ μηνήματα πὺν μᾶς στέλνουν οἱ βίγλες παρασυρόμαστε καὶ σχηματίζονται οἱ φιλοσοφικὲς μας πεποιθήσεις, ὁ καθένας πιστεύοντας, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐκεῖνα τὰ μηνήματα (ὅπως συμβαίνει γιὰ ὅλα τὰ μηνήματα) στὰ ὁποῖα τὸν προδιαθέτει ἡ ἰδιοσυγκασία του. "Όταν λοιπὸν ἓνα μήνημα βρῇ μὴ τόσο βαθυὰ καὶ πλατυὰ παραδοχὴ ὅπως ἐκεῖνη πὺν ἤρε ὁ δαρβινισμός, δὲν εἶνε δυνατό νά μὴν περιέχῃ κάτι σπουδαῖο μέσα του. Αὐτὴ τὴν παρατήρησι τοῦ Joseph de Maistre γιὰ τίς μεγάλες ἰδέες μπορούμε, ναί, νά τὴν ἐπαναλάβωμε γιὰ τὸν δαρβινισμό. "Εἶσι πρὲπει νά τὸν κρίνωμε, κι' ἔτσι πιθανότατα θὰ τὸν κρίν' ἡ ἱστορία. "Αδιάρρορο ἂν οἱ φιλοσοφικὲς συνέπειες πὺν ἔβγαλαν οἱ μονισταὶ τοῦ συμβαίνει ἀπὸ μέσα του, ἀποδείχθηκαν ἀδύνατες. "Ας εἶνε διαπρεπεῖς, διαπρεπέστατοι ἐκεῖνοι οἱ σύγχρονοὶ μας σκέπται στὰ μάτια τῶν ὁποίων ὁ μονισμός αὐτὸς δὲν ἔχει ἀξία διανοητική, ὅμως εἶνε ζήτημα ἂν ὁ ἀντιμονισμός ἔχει μεγάλη ἐπιτυχία ἔξω ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν θεωριολόγων. "Ἐξεναντίας, εἶνε πιθανότερο πὺς ἂν ἐξαίρεσωμε τὴν "Αμερικὴ ὅπου, ἐνσυνείδητα ἢ ἐκσυνείδητα, ἡγεμονεύει ὁ πραγματισμός, στ' ἄλλα τὰ πολιτισμένα μέρη ἐξακολουθεῖ ὁ μονισμός νά ἐπιρρεᾷ ἐπὶ τοῦ ὅλου τὸν κόσμον τῆς δράσεως. Κι' ἂς μὴ ξεχνῶμε πὺς τὴν ἴδια ὥρα πὺν πνευματισταὶ, δισταὶ κι' ἄλλοι ἱσταὶ ἀνατσομίζου, ὁ μεγαλοφυὴς Loeb, ὁ ἐξαμερικανισμένος σοφὸς τοῦ Βυρτσβούργου, ὁ Γαλιλαῖος ὅπως τὸν δνόμασαν τῆς βιολογίας, δουλεύει καὶ μαζεύει ἀνακαλύψεις πὺν ὅλο καὶ στερεοῦν τὴν αὐστηρὰ φυσικοχημική του ἀντίληψι τῆς ζωῆς. "Η σπουδαιότης τοῦ δαρβινισμού ἐγκτεται ἐκεῖ ὅπου τὴ διάβλεπε ὁ ἴδιος ὁ Darwin. Παραδέχεται πὺς ἡ θεωρία του δὲν ἀποδείχεται ἀλλὰ πὺς εἶνε ἓνα νοητὸ νῆμα (intelligible thread) πὺν δὲν ἔχει ἀξία παρὰ ἐφόσον συνδένει σκόρπια φαινόμενα καὶ μᾶς βοηθεῖ νά τὰ καταλαβαίνωμε καλλίτερα. "Ο δαρβινισμός δὲν εἶνε δόγμα, εἶνε μέσον γιὰ ἐρευνα. Μόνον ὅταν τὸν ἀντιληφθῶμε ἔτσι θὰ τὸν κρίνωμε σωστά, καὶ σωστά θὰ ἐκτιμῶμε ἐκεῖνους πὺν μᾶς βοηθήσαν νά τὸν καταλάβωμε : αὐτὸ τὸ τελευταῖο θὰ στοχασθῶμε θέλοντας νά ἐκτιμῶμε τὸν ἐπιστήμονα Haeckel ἀπὸ γενικώτερη (ὄχι ἀπὸ στενὰ φυσιογραφική) ἀποψι. Κι' ἂν χρησιμοποίησε ἀνεπιτυχημένα τὸ δαρβινισμό καὶ τὴ βιολογία ἐν γένει στὰ φιλοσοφικά του οἰκοδομήματα, δὲν εἶνε λόγος νά ξεχάσωμε πὺς ἂν ὅλες οἱ φιλοσοφικὲς σχολές, οἱ πὺ ἀντίθετες, στὴν ἐποχὴ μας, χαράζουν στὸ ἀνῶπι τους μηδεῖς ἀβιολόγητος εἰσίστω αὐτὸ καταπολὺ ὠφέλεται στὸ Haeckel. Αὐτὰ ναί, πρὲπει νά θυμούμαστε ὅταν θέλωμε νά κρίνωμε τὸν ἐπιστήμονα Haeckel κι' ὄχι πὺς βρέθηκε ἀνακατωμένος στὰ πρόσφατα κοσμοϊστορικά γεγονότα πὺν σπάρραξαν τὴν οἰκουμένη. "Άλλοτε ὁ Haeckel εἶχε χτυπήσει τὴ στρατοκρατία. Οἱ ἐπιτυχίες ὁμως τοῦ 70 τὸν ἔπεισαν ν' ἀλλάξῃ γνώμη. Καί, τελευταῖα, ἔξον πὺν συνυπέγραψε τὸ μανιφέστο τῶν διανοουμένων γερμανῶν, ἔδρασε, φαίνεται, σὰ θερμοκέφαλος παγγερμανιστής. Καὶ βρέθηκαν μερικοὶ νά συσχετίσουν τὸν παγγερμανισμό τοῦ Haeckel μὲ τὸ μονισμό του, ὡσάν δηλ. ἡ θεωρία τῆς βιοπάλης νά σήμαινε τὸ δοξασμὸ τῆς βίας. Ξεχνοῦν αὐτοὶ ἡ μάλλον θέλουν νά ξεχνοῦν πὺς ὁ Darwin χαρακτηρίσε τὸν ἄνθρωπον ζῶο ἡθικό, στὸ ὁποῖο τὸ ἡθικὸ αἶσθημα ἀνελίχθηκε ἀπὸ τὴν κοινωνικότητα (sociability) καὶ τὴ συμπάθεια (sympathy) ὡστε ἐκεῖνο πὺν κάμει τὰ ἄτομα, ὅπως καὶ τίς κοινωνίες καὶ τὰ κράτη κι' ὑπερισχύουν δὲν εἶνε μόν' ἡ δύναμις ἀλλὰ καὶ ἡ ἡθικὴ ὑπεροχή. Κι' ἂν ἦταν δυνατό ν' ἀπαιτήση κανεῖς εὐθυκρισία ἀπὸ τὴν ἐμπάθεια, θὰ μπορούσε νά ρωτήση κατὰ τι ὁ παγγερμανισμός τοῦ μονιστῆ Haeckel διέφερε ἀπὸ τὸν παγγερμανισμό τῶσαν χρυστιανικώτατων γιοῦνκερ. "Όχι, δυστυχῶς, σὲ στιγμὲς τέτοιων ἀναστατωμῶν δὲν ἀφεντεύουν φιλοσοφίες τὴ συνείδησι, ἀλλὰ τὰ βάρη τῆς συνταραγμένης ψυχῆς. Κι' εἶνε πολὺ ἀμφίβολο, ὅταν ἔζησε ὁ Haeckel τὴν καταράζα τῆς πατρίδας του, ἂν τὴν ἀντιμετόπισε ὡς φυσικὸ γεγονὸς καὶ μὲ τὴν ἀταραξία πὺν, θεωρητικά, θὰ ἔπρεπε νά τοῦ ἐμπνεύσῃ ὁ μονισμός τοῦ αἰώνιου ἀγῶνος, τῆς ἀένης ροῆς καὶ τοῦ καιροῦ μὲ

τ' ἀλλάγματα πὺν ἀναπαμὸ δὲν ἔχουν

μὰ στὸ καλὸ καὶ στὸ κακὸ περιπατοῦν καὶ τρέχουν.